

NEOLOGIZAM »PREDEMBRIJ« U SUVREMENOJ BIOETIČKOJ DISKUSIJI

Tonči MATULIĆ, Rim

Sažetak

U suvremenoj biotetičkoj i embriološkoj literaturi važno mjesto zauzima neologizam »predembrij«. Ann McLaren, britanska embriologinja štakora, uvela ga je 1986. u širu embriološku diskusiju. Autori koji ga rabe u napisima o embriologiji čovjeka ističu pomoću njega važnost prirodoznanstvenih spoznaja o početku ljudskog individualnog života osporavajući pritom i odbijajući značenje filozofske i teološke refleksije o početku ljudskog individualnog života. U svom članku autor prikazuje razvitak i usavršavanje tehnika ljudske umjetne reprodukcije, te zahvate u najranije stadije čovjekova antenatalnog razvitka. To su pretpostavke za uvođenje pojma »predembrij« u suvremenu embriologiju čovjeka. U embriološkoj literaturi ističu se tri međusobno isključiva pristupa u razumijevanju neologizma »predembrij«. U prvom se dokazuje njegova znanstvena utemeljenost jer on kazuje upravo »predembrionalnu« periodu razvitka do pojave tzv. primitivne embrionalne brazde (do 14. ili 15. dana nakon oplodnje). To razdoblje nije ontološki relevantno za razvitak ljudskog života jer se tu još ne može govoriti o ljudskom životu u ontološkom smislu. U drugom se odbacuje neologizam »predembrij« kao suvišan, neutemeljen i neprihvatljiv jer negira ontološki karakter ljudskog embrija kao ljudskoga prije 14. dana. U trećem, kojemu se indirektno priklanja autor, »predembrij« se prihvaća u funkcionalnom smislu, ali ne i u ontološkom. Njime se name može označiti razvitak do 14. dana oplodnje, ali bez obzira na naziv uvijek se radi o ljudskom biću od časa začeća. S tim u skladu uporaba tog neologizma u embriologiji čovjeka ne mora nužno prikrivati i ukidati činjenicu da se radi o ljudskom biću u ontološkom smislu bez obzira na razdoblje razvitka.

Ključne riječi: embriologija, umjetna oplodnja, predembrij, individuum, ljudsko biće.

Gotovo da ne postoji čovjek koji nije postavio pitanje o svojem početku. Početak ovdje treba shvatiti u smislu vremena, dakle trajanja, i prostora, dakle omeđenosti. Prostor i vrijeme koji u filozofskom razmišljanju mogu simpliciter upućivati na relativnost, ovdje nas ne zanimaju. Raspravu o prostoru i vremenu u kozmološkom i fizičkom smislu prepuštamo na razmišljanje pozvanijima. Ono što nas u prvom redu zanima jest početak čovjeka u tom prostoru i vremenu. Da oko toga ne bi bilo zabune dajemo još jedno razjašnjenje. Ukoliko bi naša namjera bila progovoriti o početku postojanja čovjeka uopće, a što nije, trebali bismo

usmjeriti naše razmišljanje na 'teorije o evoluciji čovjeka', na 'problematiku nastanka i stvaranja prvog čovjeka' i na 'postojanje različitosti' (prije svega akcidentalnih) među ljudima u raznim prostorima i kulturama. To bismo onda mogli, zbog funkcionalnosti nazvati *makrodiskusijom* o početku čovjeka. No nas ovdje zanima ne manje važan i složen problem koji u sukladnosti s *makrodiskusijom* možemo nazvati *mikrodiskusija* i to o početku individualnoga ljudskog života, dakle čovjeka. I jedno i drugo, kad to doista jest, je diskusija. Dakle, ovdje nas diskusija zanima samo funkcionalno, a ne kao nešto što je ontološki vlastito samom problemu početka. Značajnije je ono *makro* ili *mikro* gdje u našem kontekstu prvo znači govor o nastanku čovjeka uopće, a drugo o postanku pojedinog čovjeka u prostoru i vremenu.

Mikrodiskusija o početku pojedinog čovjeka pronalazi mjesto u širokom spektru ljudske misli. Ne može se jednostavno reći da je to isključivo vlastitost prirodoslovnih/eksperimentalnih znanosti, a da o tome teologija, filozofija prirode ili filozofija uopće nemaju što reći. Jednako bi bila neodrživa teza da o početku ljudskog života znanost treba biti servilna prema filozofiji ili teologiji, tj. bezuvjetno prihvatiti njihove definicije o početku ljudskog života.¹ Ono što bi bilo održivo i prihvatljivo jest uvažavanje autonomne misli i zaključivanja kako filozofije prema znanosti tako znanosti prema filozofiji. Kad govorimo o autonomiji znanosti, ne mislimo na apsolutnu autonomiju znanosti i obrnuto. U konačnici znanost, koja djeluje promatranjem i eksperimentom, one stvarnosti koje nisu

¹ Ovdje treba istaknuti jedan primjer koji se danas često ističe (ponekad i zloupotrebljava) kad je riječ o filozofsko-teološkoj refleksiji o početku ljudskog individualnog života. Naime, izgovorom da je čovjek supstancijalno jedinstvo između duše i tijela, ili govoreći klasičnom aristotelovskom terminologijom, jedinstvo materije i forme time se upućuje na dvije odvojene stvarnosti, tj. duh, duša i tijelo, materija. Definirati trenutak i način na koji se događa sjedinjenje, stapanje materije i forme, tj. duše i tijela bilo je oduvijek izazov. No, zbog pomanjkanja znanja o biološkim procesima u davnoj prošlosti »glavnu riječ je imala filozofija i teologija«. Evo primjera. Danas se sv. Toma Akvinski obično uzima kao primjer za dokazivanje početka ljudskog života i to ne u oplodnji nego u kasnijim fazama razvoja. To je potpuno krivo. Sv. Toma nikad nije rekao da stanica nastala u oplodnji nije živa. Ono što je sv. Toma izričito tvrdio jest to da ljudski embrij mora dosegnuti određeni razvojni stadij u kojemu postaje sposoban primiti razumsku dušu, tj. formu. Sv. Toma je bio filozof i teolog, a ne biolog. Tada biološka znanost u današnjem smislu riječi još nije postojala, ali svakako da sv. Toma i njegovi zaključci su uzeti kao od »autoriteta«. Onaj opet tko se nije slagao sa mišljenjem o toj naknadnoj ili kasnijoj animaciji ljudskog embrija, zastupajući neposrednu animaciju u trenutku začeća, nije tada polazio od saznanja iz biologije nego je »samo« teološki drugačije razmišljao. Dakle, ako govorimo o vremenu u kojemu su nastale pojedine teorije o početku ljudskog života u ontološkom smislu riječi (animacija embrija, individualizacija bića), valja nadodati da su one tada bile jedine moguće. One su podložne korekciji ponajprije zahvaljujući modernoj znanosti koja nam daje dragocjene podatke o biološkim aspektima embrionalnog razvoja. Tu je mjesto susreta, poštivanja i uvažavanja znanosti i filozofije kad je riječ o početku ljudskog života.

podložne tom istom eksperimentu, nikada ne može »svojatati« u smislu da ih sama može definirati, analizirati, negirati ili možda dokinuti.

Mjesto početka problema kojemu idemo ususret upravo je ovdje. Kada započima ljudski individualni život? Za neke još uvijek, a za neke je tako bilo donekadavno, ljudski život sa stajališta eksperimentalne znanosti započinje oplodnjom, tj. začećem.² Što kažu oni za koje je »donekadavno« ljudski život započinjao oplodnjom?

1. Znanstvena neologistička šarolikost

U suvremenoj bioetičkoj diskusiji o početku ljudskog života, gotovo će se svi složiti, najjači i najdojmljiviji trag na znanstvenu pojmovnu šarolikost ostavila je 1986. godina. Te je godine poznata engleska znanstvenica Anne McLaren, specijalist embriologije miša/štakora, unijela u znanstvenu embriološku terminologiju novi termin »predembrij« ili »pre-embrij«.³ To je prema McLarenovoj novi naziv za najmlađi stadij razvoja jedinke. Na to ćemo se vratiti kasnije.

Još uvijek se nalazimo u vremenu domišljanja i analiziranja onoga što? kako? i zašto? je došlo do neologizma u znanosti koji nikada nije postojao. No, čini se da svi tako ne misle. U veljači 1996. godine Carlo Flamigni, talijanski specijalist za umjetnu reprodukciju, izlazi u jednom članku s tvrdnjom da su embriolozi započeli davno raspravljati o ljudskom embriju. U toj tvrdnji nema ništa novog i čudnog. No, ona postaje izazovna daljnjom tvrdnjom da se u Sjedinjenim Drža-

² Kada započima život? Na ovo pitanje R. Higginson odgovara: »Uvijek sam se osjećao kao da to i nije pitanje, jer što god rani embrij bio, nema sumnje u to da je on živ.« Još preciznije bi značilo da se tada živi organizam nalazi u procesu rasta i razvoja. A. Hellegers na pitanje početka života odgovara odlučno: »Stavite zajedno u sobu stotinu biologa i oni će vam odgovoriti: u oplodnji.« R. McCormick će reći da ono što imamo poslije oplodnje je život, ljudski život. J. Foster će ustvrditi da ono što se događa nakon oplodnje samo je realizacija razvojnih mogućnosti koje su već prisutne u embriju. Biološke datosti su više nego poznate i jasne. Prema biološkoj znanosti, zaključuje Young, ljudski život započima u oplodnji. Stvarno ne postoji tako markantan događaj nakon oplodnje koji bi označio početak nove biološke jedinke. O tome vidi usp. HIGGINSON, R., *The Ethics of Experimentation*, u NIGEL, M. DE S. CAMERON, *Embryos and Ethics. The Warnock Report in Debate*, Rutherford House Books, Edinburgh 1987., str. 42; usp. Id. *Whose Baby? The Ethics of »in vitro« fertilisation*, Marshall Pickering, London 1988., str. 65–69; usp. HELLEGERS, A., *A look at abortion*, u »National Catholic Reporter«, 1 (1967.), str. 4; usp. FOSTER, J., *Personhood and the ethics of abortion*, u CHANNER, H. (Editor), *Abortion and the Sanctity of Human Life*, Paternoster Press, Exeter 1985., str. 35.

³ Usp. McLAREN, A., *Prelude to Embryogenesis*, u BOCK, G.– O'CONNOR, M. (Editors), *Human Embryo Research: Yes or No?*, THE CIBA FOUNDATION, London 1986., str. 5–23.

vama već 1930. godine u nekim stručnim časopisima nailazi na zahtjev da se razlikuje između »predembrija« (plod koji je nastao nakon oplodnje) i embrija (plod koji se je već implantirao u maternici majke).⁴ Distinkcija između »predembrija« i embrija, ako i jest tada predlagana u stručnoj literaturi, sigurno nije imala značenje koje ima danas. Naime, sam Flamigni ne ulazi u dublju analizu značenja naziva »predembrij« iz 30-tih godina. Ono što moramo načelno ustvrditi jest da se u stručnoj literaturi uz naziv »predembrij« nikada nije pojavila njegova definicija kao »pre(d)-ljudsko biće«, za razliku od embrija koji bi bio pravo ljudsko biće.⁵ Očito je da šarolikost uporabe nazivlja nije funkcionalna nego fundamentalna-bitna, tj. ono što se je do jučer zvalo ljudski embrij ili najmlađi stadij u razvoju čovjeka danas se pokušava zvati »predembrij« ili jednostavno »pre(d)-ljudski stadij razvoja čovjeka«.

2. FIVET: stvaranje pretpostavki za neologizme

Ono o čemu je čovjek u prošlosti mogao samo sanjati danas je u biomedicinskoj znanosti postalo izvedivo. Ponajprije je riječ o mogućnostima ljudske umjetne reprodukcije. To se još može nazvati izvantjelesna oplodnja, oplodnja *in vitro*, itd. Danas je nezamislivo o njoj misliti, govoriti ili raspravljati, a da se istovremeno zaobiđe ime Roberta Edwardsa »oca« Louise Brown, prvog djeteta rođenog nakon oplodnje tzv. tehnikom FIVET-a (*Fertilisation in Vitro and Embryo Transfer*). Louise je rođena 25. srpnja 1978. godine. Što je prethodilo ovom povijesnom zahvatu u ljudsku reprodukciju? Između 1965.–1970. godine rade odvojeno, ali na istom projektu izvantjelesne oplodnje, profesor R. Edwards na *Physiological Laboratory* u Cambridgeu, profesor P. Steptoe na *Bourn Hall Clinic* u Cambridgeu i B. Bavister u *Oldham and District General Hospital* u Lancashireu. Edwards i Steptoe su započeli timski rad 1968. godine. Od tada, strpljivo i

⁴ Usp. FLAMIGNI, C., *Il pre-embrione e la fecondazione in vitro. Dal gamete alla persona: un viaggio fra biologia della riproduzione e riflessione filosofica*, u »Le Scienze – quaderni n. 88«, febbraio (1996.), str. 58-66, ovdje str. 60.

⁵ Ovdje kvalifikacija »pre(d)-ljudsko biće« i ljudsko biće nema ništa zajedničkog sa znanstveno-eksperimentalnim domišljanjem o početku ljudskog života. Ta kvalifikacija ima čisto filozofski naboj. To znači da usprkos biološkoj evidenciji početka ljudskog života u trenutku oplodnje, tj. oplodnje jednog ženskog jajca od strane jednog muškog spermija, ipak se nastoji prekoračiti prag znanstvene kompetencije i definirati nešto što na znanost ne spada. Da budemo jasniji: biološka znanost tvrdi da nova jedinka/individua započinje u trenutku oplodnje. Ustvrditi da ljudski embrij od početka nije ljudska jedinka/individua nego pred-jedinka ili pred-individua, tj. da je on predljudski, čista je znanstvena obmana koja ima sasvim druge namjere. O njima nešto kasnije.

korak po korak, uspjesi se nižu.⁶ Tada se još nije, u razmjerima današnjeg interesa, diskutiralo i postavljalo *etičko* pitanje ovakvih zahvata u ljudsko rađanje, jer su današnje mogućnosti u biomedicinskoj znanosti u ono vrijeme bile još u povojima. Koliko je ljudskih embrija u procesu istraživanja ubijeno i bačeno? Osjećaji su ostali nedirnuti, ali je i moralno-etička refleksija bila skromnija budući da se nije do u detalje znalo što se događa u laboratorijima.⁷ Konačno se došlo do velikog uspjeha za kojega su utrošene godine istraživačkog rada. Ne treba smetnuti s uma da su se istraživanja izvodila na ljudskim embrijima. Kad se je 1978. godine

⁶ Evo nekoliko značajnijih publikacija kroz koje se može pratiti razvoj i napredak na području ljudske umjetne reprodukcije. Usp. EDWARDS, R. G., *Maturation »in vitro« of human ovarian oocytes*, in »The Lancet«, 2 (1965.), str. 926-922, ovdje Edwards opisuje proces dozrijevanja ženskog jajašca i nakon što je izišlo iz folikula, a na isti način na koji se to događa i u jajnicima nakon što je stimulirano LH hormonima. Usp. EDWARDS, R. G. – STEPTOE, P. C. – BAVISTER, R. G., *Early stages of fertilization »in vitro« of human oocytes matured »in vitro«*, u »Nature«, 221 (1969), str. 632–635, u ovom članku autori informiraju o prodoru spermija u žensko jajašce u kulturi »in vitro«. Usp. STEPTOE, P. C. – EDWARDS, R. G., *Laparoscopic recovery of preovulatory human oocytes after priming of ovaries with gonadotrophins*, u »The Lancet«, 1 (1970.), str. 683-689, ovdje opisuju mogućnost kontrole sazrijevanja folikula i jajašca koristeći HMG (ljudski menopausalni gonadotropin) i HCG (ljudski korionski gonadotropin). Usp. EDWARDS, R. G. – STEPTOE, P. C. – PURDY, J. M., *Fertilization and cleavage »in vitro« of preovulatory human oocytes*, u »Nature«, 227 (1970.), str. 1307–1309, iste je godine uslijedio i ovaj uspjeh postizanja jajašca laparoskopijom prije same ovulacije i njegovom oplodnjom »in vitro«. Oplodeno jajašce im je uspjelo održati u kulturi do diobe od 8 stanica. Usp. EDWARDS, R. G. – STEPTOE, P. C. – PURDY, J. M., *Human blastocysts grown in culture*, in »Nature«, 229 (1971.), str. 132–133, autori u ovom kratkom članku obznanjuju da u cijelom procesu oplodnje »in vitro« ljudskih zametaka i njihovog držanja u kulturi nedostaje još jedan korak, a taj je prijenos ljudskog embrija-zametka u maternicu žene gdje će se normalno razvijati do rođenja.

⁷ Velika Britanija nije bila jedina zemlja u kojoj se intenzivno radilo na istraživanju i poboljšavanju uvjeta za ljudsku umjetnu reprodukciju. Na *Monash University* u Melbourneu približno u isto vrijeme rade profesori Trounson, Wood i Lopata. Ovu činjenicu je važno naglasiti iz razloga što će se najžešće diskusije oko etičnosti ovih postupaka voditi upravo u Australiji i V. Britaniji. Uz etičnost ovih postupaka usko se veže i pitanje početka ljudskog individualnog života. Čini se da je današnja diskusija o toj problematici poprimila prve negativne naboje i stvorila tzv. »mentalitet znanstvenog filozofiranja« upravo iz iskustava znanstvenika koji su najintenzivnije radili na razvijanju tehnike ljudske izvantjelesne reprodukcije. Nekoliko godina ranije neki biolozi i embriolozi postižu značajne rezultate na sisavcima drugih vrsta. Posebno se radilo na »in vitro« oplodnji miševa. Upućujemo na članke: usp. WHITTEN, W. K., *Culture of tubal mouse ova*, u »Nature«, 177 (1956.), str. 96, autor dokazuje vitalnost mladih embrija do faze od 8 stanica. Usp. McLAREN, A. – BIGGERS, J. D., *Successful development and birth of mice cultivated »in vitro« as early embryos*, u »Nature«, 182 (1958.), str. 877-878, u kojemu znanstvenici dokazuju da su mišji embriji oplodeni »in vitro« i prenešeni u »posudenu« maternicu velike mišice. Važno je znati i ove činjenice radi kasnijeg sučeljavanja znanstvenog i filozofskog razmišljanja u kontekstu početka ljudskog života i promjene terminologije s tim u svezi.

pronijela vijest da je rođena prva beba začeta *in vitro* (»u epruveti«), počelo se razmišljati o blagoj podjeli ljudske povijesti na »eru prije« i »eru poslije« *in vitro* oplodnje kod čovjeka.⁸ Što misliti o izvantjelesnoj oplodnji i kakav etički sud izreći o tehnikama izvantjelesne oplodnje i umjetnim zahvatima u ljudsko rađanje, ovdje ostavljamo po strani.

Bitno je naglasiti da se u navedenim člancima, ali i mnogim drugima, niti jednom riječju ne spominje neologizam »predembrij«.⁹ Sva se terminologija svodi na *zigotu* i *embrij*. Do tada, i ne tako dugo nakon toga embrij u sažetim stručnim enciklopedijskim, rječničkim i leksikonskim opisima definira kao najraniji stadij u razvoju jedinke (individue). Znanstvenim rječnikom govoreći: kad spermij proдре u citoplazmu jajašca zbiva se oplodnja. Oplodeno jajašce u stručnoj literaturi se naziva *zigota*. Kad se ona počne dijeliti, nova jedinka dobiva naziv embrij. Čovječji embrij je, dakle, najraniji stadij u razvoju jedinke koji traje od početka

⁸ O tim događajima svjedoče znanstveni zapisi glavnih »aktera«-znanstvenika. 1976. godine Edwards i Steptoє postižu uspjeh prijenosa oplodjenog ljudskog embrija »in vitro« u utrobu žene. Međutim nastala trudnoća bila je ektopična (izvanmaterična), o tome vidi u STEPTOE, P. C. – EDWARDS, R. G., *Reimplantation of a human embryo with subsequent tubal pregnancy*, u »The Lancet«, 1 (1976.), str. 880-882. Dvije godine kasnije, 1978. godine, isti znanstvenici objavljuju vijest da je udata žena u dobi od 30 godina, 25. srpnja 1978., carskim rezom donijela na svijet zdravo žensko dijete teško 2700 grama, o tome vidi u EDWARDS, R. G. – STEPTOE, P. C., *Birth after the reimplantation of an human embryo*, u »The Lancet«, 2 (1978.), str. 366. Neko vrijeme su o potrebnim uvjetima u kulturi »in vitro« sami znanstvenici ostali u šutnji. Tek 1980. godine objavljuju metodologiju rada za uspješno izvođenje nove tehnike poznate pod nazivom FIVET. Vidi usp. EDWARDS, R. G. – STEPTOE, P. C. – PURDY, J. M., *Establishing full-term human pregnancies with cleaving embryos grown »in vitro«*, u »British Journal of Obstetrics and Gynaecology«, 87 (1980.), str. 737-756; Isti, *Clinical aspects of pregnancies established with cleaving embryos grown »in vitro«*, u ibid., str. 757-768. Od tada se ljudska umjetna oplodnja »in vitro« počela primjenjivati kao »redovita« klinička metoda. U Australiji se rađa prvo dijete 1980. godine, u SAD-u 1981. godine, u Francuskoj 1982. godine itd.

⁹ Za onoga tko se pozabavi problemom početka ljudskog individualnog života u natpisima datiranim iz kraja šezdesetih do osamdesetih godina nigdje neće naći naziv »predembrij« kojim bi se označavao najraniji stadij u razvoju čovjeka. Ovdje upućujemo na neke tekstove koji se danas u bioetici često citiraju u prilog početku ljudskog života u nekoj od kasnijih razvojnih faza. Usp. HELLEGERS, A. E., *Fetal Development*, u »Theological Studies«, 1 (1970.), str. 3-9. Doktor Hellegers obrađuje najvažnije procese na početku ljudskog života nakon oplodnje i tijekom embrionalno-fetalnog razvoja, a ostavlja sumnje o početku života u trenutku oplodnje o čemu, smatra Hellegers, su pozvani filozofi govoriti – na znanstvenicima je da proučavaju razvojne procese. U njegovom članku nema spomena za »predembrij«. Usp. DIAMOND, J. J., *Abortion, Animation, and Biological Hominization*, u »Theological Studies«, 2 (1975.), str. 305-324; u ovom članku doktor Diamond opisuje fiziološke procese u oplodnji i nakon oplodnje. Njegov je zaključak da se hominizacija, dakle kad ljudski embrij postaje pravo ljudsko ontološko biće, događa između 14. i 22. dana. Autor niti jednom ne spominje naziv »predembrij« za zametak koji je nastao u oplodnji.

diobe zigote do kraja osmog tjedna trudnoće. Nakon osmog tjedna zametak se naziva fetus. U filozofsko-teološkoj diskusiji, koja je tih sedamdesetih godina bila više usmjerena na problem pobačaja i njegova ozakonjivanja u demokratskim zemljama Zapada, nigdje se ne spominje neologizam »predembrij«. ¹⁰ I u filozofsko-teološkim i u znanstvenim studijama zadržala se od prije dobro utvrđena terminologija. Valja ponovno istaknuti, ali samo u funkcionalnom smislu, da se do 1978. godine o problemu početka individualnog ljudskog života raspravljalo prvenstveno u vezi s pobačajem i kontracepcijom, dok se od 1978. godine, kada se uvodi nova klinička »tehnika« FIVET (kao »pomoć« ljudskoj reprodukciji), problem prebacuje na drugi kolosijek. Međutim, temeljni sadržaj diskusije je ostao isti: početak ljudskog individualnog života. Budući da je nakon 1978. godine šira javnost neposredno upućena u problem oplodnje *in vitro*, počela su se javljati pitanja: smije li čovjek držati drugog »nezaštićenog« čovjeka u svojoj ruci i smije li tada raditi od njega što hoće? ¹¹ Ovo i slična »emotivna« pitanja s vreme-

¹⁰ Od mnogobrojnih natpisa iz tog vremena upućujemo samo na neke koji su problem promatrali s filozofsko-teološkog aspekta o početku ljudskog života i s aspekta moralnosti i nemoralnosti kako »zakona o pobačaju« tako i samog izvršenja pobačaja. U središtu svega stoji pitanje: kada započinje ljudski individualni život? Za one koji brane poziciju »od začeca« kao i za one koji brane poziciju »od implantacije embrija u maternici« terminologija je ista: zigot, embrij i fetus. Nigdje se ne spominje »predembrij«. Vidi često citirana djela iz tog razdoblja: usp. GRISEZ, G. G., *Abortion. The Myths, The Realities, and the Arguments*, Corpus Book, New York-Cleveland 1970.; usp. CALLAHAN, *Abortion: Law, Choice and morality*, The Macmillian Company New York, Callier Macmillian Ltd. London-New York 1970.; usp. CURRAN, C. E., *Abortion: Law and Morality in Contemporary Catholic Theology*, u »The Jurist«, 2 (1973.), 162-183; usp. McCORMICK, R. A., *Notes on Moral Theology: Ethics*, u »Theological Studies«, 1 (1979.), str. 97-111, posebno vidi str. 108-109, gdje McCormick opisuje razvoj ljudskog embrija kroz prva dva tjedna. On ne smatra ljudski embrij u toj razvojnoj fazi ljudskom ontološkom individuom, ali njegovo ime ostaje: ljudski embrij. Vidi dalje usp. HÄRING, B., *New Dimensions of Responsible Parenthood*, u »Theological Studies«, 1 (1976.), str. 127-128, gdje Häring ljudski zametak prije implantacije i poslije implantacije naziva jedinstvenim imenom: ljudski embrij; vidi dalje, usp. NOONAN, T. J., *Responding to persons: methods of moral argument in debate over abortion*, u »Theology Digest«, 4 (1973.), 291-307. Ove studije i članci upućuju samo na jednu činjenicu: nikome nije poznat naziv »predembrij«.

¹¹ »In vitro« oplodnja je od samog početka praktične primjene izazvala mnoge iz raznih područja ljudske misli (teologe, filozofe, pravnike, psihologe) da odgovore na pitanja o moralnosti, zakonitosti i posljedicama njezine primjene. S vremenom su se pojavljivale razne tehnike izvođenja s mogućnošću »posudbenih majki« (*surrogate mothers*), »donacija sjemena« (banke sperme) ili izvođenja tzv. heterologne umjetne oplodnje prema početnoj primjeni homologne umjetne oplodnje. Moralno-etička refleksija nije se samo zaustavila na problemu moralnosti »tehnike« kao takve već je išla i korak dalje. Ljudski zametak/embrij koji se dobije putem »in vitro« oplodnje zaslužuje puno poštovanje koje dugujemo svakom drugom ljudskom biću ili ne? Kakav i koji status ima ljudski embrij? Od tada tajnovitost nastanka i početka individualnog ljudskog života više to nije. No, kako znanstvenici i liječnici nisu »pronašli«

nom su postajala sve racionalnija i temeljitije obrađivana. Kako je *oplodnja in vitro* postajala sve proširenija tehnika u kliničkoj primjeni širom svijeta i kako se spektar kliničkih zahvata u ljudsko rađanje proširivao, postavljala su se nova pitanja s kojima se do tada malo tko bavio. Nakon prvih uspjeha oplodnje *in vitro* odmah se počelo razmišljati o nemedicinskim, a posebno etičkim aspektima tog postupka. Mišljenja o tome kao i o mnogim drugim relevantnim pitanjima razlikovala su se među pojedinim teolozima.¹²

Bez obzira na »slaganja« ili »neslaganja« oko etičnosti *in vitro* oplodnje, tehnika se dalje razvijala i pružala nove mogućnosti. Osim već dodirnutih pitanja o početku ljudskog individualnog života, smrtnosti ljudskih embrija koja prati *in vitro* oplodnju (kako u procesu oplodnje tako i kasnijih spontanijih pobačaja), te pojave raznih tehnika izvođenja *in vitro* oplodnje, javljali su se novi interogativi na koje je trebalo dati odgovor. Prodor u ljudski genetski patrimonij te mogućnost manipuliranja istim kroz tzv. genetski inženjering (rekombinacija gena, kloniranje gena), mogućnost zamrzavanja ljudskih embrija (*freezing embryos*) još su više izazvali »laički« svijet na razmišljanje. Te nove mogućnosti koje je otvorila suvremena biomedicinska znanost sa umjetnom reproduktivnom tehnologijom obično se svodi na izričaj »eksperimentiranje« na ljudskim embrijima. Jesu li eksperimenti na ljudskim embrijima moralno dopušteni?¹³

dušu i osobu u ljudskom embriju, počeli su se pitati je li ljudski embrij od samog početka pravo ljudsko biće? Za neke, odgovoriti na ovo pitanje značilo bi riješiti zadani problem. Neke aspekte vidi usp. IGLESIAS, T., *In vitro fertilisation: the major issues*, u »Journal of Medical Ethics«, 1 (1984.), str. 32-37.

¹² Valja napomenuti da je u teološko-moralnom smislu problem u ranijim vremenima promatran s aspekta umjetne inseminacije. Od 1978. godine riječ je o »in vitro« ili izvantjelesnoj oplodnji. Nova tehnika u ljudskoj reprodukciji zahtijevala je i novu moralno-etičku refleksiju. Ovdje se nije radilo o tome, barem s katoličkog gledišta, da je trebalo tek domisliti kakav moralno-etički sud izreći o »in vitro« oplodnji, ali svakako da se je moralno prosuđivanje suočilo s jednim novim problemom-izazovom. Među prvim moralnim prosuđivanjima vidi u usp. CURRAN, C. E., *Fécondation »in vitro« et transfert d'embryon du point de vue de la théologie morale*, u »Le Supplément«, 130 (1979.), str. 307-328. Curran dolazi do zaključka, a kad je riječ o gubitku ljudskih embrija, da bi trebalo poduzeti sve da oni ne budu pretjerani. Isti teolog nije uvjerenja da ljudski embrij posjeduje ontološku individualnost u najranijem stadiju razvoja. Dalje vidi usp. McCORMICK, R. A., *Notes on Moral Theology*, nav. čl. McCormick, govoreći o spontanijim pobačajima, smatra da moralna odgovornost u prirodnom tijeku rađanja za takve pobačaje ne postoji te on ne vidi razloga zašto bi postojala odgovornost za one koji žele »in vitro« oplodnju. Vidi usp. VERSPIEREN, P., *L'aventure de la fécondation »in vitro«*, u »Etudes«, 5 (1982.), str. 479-492. Verspieren izdvaja mišljenje da izvantjelesna oplodnja ne smije prouzročiti veće opasnosti od onih koje postoje u naravnoj oplodnji. Ljudski embrij predstavlja ljudski život, ali ne može biti smatran ontološkom jedinkom u razvojnom stadiju prije implantacije.

¹³ O problematici manipuliranja u genetici javljaju se natpisi još prije široke primjene »in vitro« oplodnje. Vidi usp. HÄRING, B., *Medicina e Manipolazione. Il problema morale della*

Novonastali problemi zahtijevali su adekvatne odgovore. Već je dosad uočljivo da su bili najznačajniji etički problemi, ali oni nisu bili i jedini. Postavlja se i pitanje zakonitosti takvih biomedicinskih zahvata. I kao što u svakom ljudskom djelovanju postoje različita polazišta i stajališta u promatranju problema, tako su se podijelila mišljenja i oko gorućih pitanja vezanih uz biomedicinsku znanost i nove biotehnologije. Na jednoj strani imamo jake moralno-etičke stavove koji drže da sve što je u biomedicini moguće nije i moralno dopušteno. Na drugoj strani imamo znanstvenike i druge koji žele nastaviti sa započetim istraživanjima i usavršiti ih (u stilu »igre bez granica«), a koji su istovremeno ohrabreni onim etičkim razmišljanjima koja im te postupke odobravaju. Međutim, »laički« svijet nije ostao ravnodušan. Ponajprije etička, a onda i zakonsko-pravna pitanja nisu ostala vezana samo uz profesionalne djelatnike u biomedicini, već sami ljudi koji se koriste biomedicinskim »uslugama« žele čuti prave i zadovoljavajuće etičke odgovore. Čini se da su znanstvenici u to vrijeme preduhitriili sve i ponudili javnosti moguća rješenja koja su na prvi pogled bila uvjerljiva i vjerodostojna. No, istovremeno su se javljali i oni koji su uočili elemente »prevare« u takvim istupima. O čemu je riječ?

Postalo je pomalo začuđujuće kako to da suvremena biomedicinska znanost, koja je kadra »proizvesti« novi život u umjetnim uvjetima i koja je sposobna već na samim počecima tog novog života otkriti neke nedostatke u genetskom nasljeđu individue i liječiti ih, ne daje točan odgovor na pitanje kada započima ljudski individualni život. Ne zaboravimo da smo još uvijek u vremenu kada ljudskom embriju ne konkurira izričito neologizam »predembrij«. Za otklanjanje početka ljudskog individualnog života od začeca pobrinuli su se mnogi ne bi li etički opravdali visoku smrtnost ljudskih embrija dobivenih *in vitro* oplodnjom (veći broj oplodjenih embrija radi postizanja uspjeha); nakon izvršenih eksperimenata; nakon neadekvatnog zamrzavanja embrija. Sve je trebalo tako urediti da znan-

manipolazione medica, comportamentale e genetica, Edizioni Paoline, Roma 1977. Svakako da stoji tvrdnja da je »in vitro« oplodnja otvorila nove mogućnosti za zahvaćanje u ljudski genetski patrimonij te eksperimentiranje i istraživanje na embrijima što je onda zahtijevalo razmatranje problema s etičkog stajališta. Ovdje izdvajamo neke publikacije koje mogu biti korisne za studij upravo etičkih problema u novonastalim mogućnostima suvremene znanosti. Vidi usp. EIBACH, U., *Experimente mit menschlichen Embryonen. Ethische Probleme aus christlicher Sicht*, u »Arzt und Christ«, 1 (1980.), 14-39; usp. ISTI, *Ethische Aspekte extrakorporalen Befruchtung und von Experimenten mit Embryonen*, u »Arzt und Christ«, 4 (1984.), 178-186; usp. SERRA, A., *Interrogativi etici dell'ingegneria genetica*, u »Medicina e Morale«, 3 (1984.), str. 306-321; usp. CIROTTI, C. – PRIVITERA, S., *La sfida dell'ingegneria genetica. Tra scienza e morale*, Cittadella Editrice, Assisi 1985; usp. SHANNON, T. A., *What are they saying about genetic engineering?*, Paulist Press, New York & Mahwah 1985.

stvenici mogu i dalje operirati, a da javnost bude smirena i zadovoljna.¹⁴ Neki su u tome uspijevali više neki manje. Bit problema je bio pokazati i dokazati da umjetni zahvati u ljudsku reprodukciju te manipuliranje genetskim nasljeđem i istraživanje/eksperimentiranje na ljudskim embrijima ide na dobrobit sterilnih brakova, za dobrobit zdravog potomstva i za dobrobit čovječanstva uopće ukoliko bi se moglo preventivno liječiti na samim počecima urođene/genetske bolesti.¹⁵ *Warnock Report* je do tada otišao najdalje »opravdavajući« mogućnosti istraživanja (eksperimentiranja) na ljudskim embrijima do četrnaestog dana nakon oplodnje *in vitro*.¹⁶ *Warnock Report* ne ostavlja mogućnost vremenski ne-

¹⁴ U znanosti se po prvi puta pojavljuju »šarolikosti« u opisivanju početka i stadija razvoja individualnog ljudskog života. S druge strane Atlantika, američki biolog Clifford Grobstein 1982. godine u jednom svom članku tvrdi da usprkos konstituiranju genetske individualnosti u oplodnji (ontološka) individualnost nije prisutna. Njegovo je stajalište da do kraja drugog tjedna nakon oplodnje dok postoji mogućnost nastanka blizanaca (*monozygotic twinning*) ljudski embrij ne posjeduje ontološku individualnost. O tome usp. GROBSTEIN, C., *The Moral Use of 'Spare' Embryos*, u »The Hastings Center Report«, 3 (1982.), str. 5-6. Već spominjani Robert Edwards 1983. godine također postavlja u problem početak individualnog ljudskog života u oplodnji zbog mogućnosti nastanka blizanaca u predimplantacijskom periodu. Vidi usp. EDWARDS, R. G., *Test-tube babies: the ethical debate*, u »The Listener«, October (1983.), str. 12. Dvije godine kasnije Grobstein u jednoj studiji o embrionalnom razvoju zaključuje: »Conception (fertilization) is the beginning of a new generation in the genetic sense and not the beginning of human life in any other yet demonstrated scientific sense«, u GROBSTEIN, C., *The Early Development of Human Embryos*, u »The Journal of Medicine and Philosophy«, 10 (1985.), str. 213-236, ovdje str. 235. Zaključak je logičan nakon pomnog iščitavanja njegova opisa oplodnje i prvih stadija embrionalnog razvoja. Jasno je da na to ne možemo staviti nikakav prigovor osim na činjenicu da Grobstein ipak naglašava, mada diskretno, mogućnost nastanka blizanaca kao glavnu prijetnju ontološkoj individualnosti ljudskog embrija. Za Grobsteina je zato ljudski zigot/embrij *new generation*, a ne pravo ljudsko ontološko biće. Bez obzira na diskutabilnost ovakvih tvrdnji terminologija se još uvijek nije promijenila. Embrij je još uvijek embrij premda poprima značenja kasnije prozvanog »predembrija«.

¹⁵ Nezaobilazno moramo spomenuti 1982. godinu kada britanska Vlada u mjesecu srpnju osniva *Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology*, na čelu kojeg je bila barunica Mary Warnock. Komitet je bio sastavljen od dvanaest osoba: znanstvenika, filozofa, pravnika i teologa, a imao je za zadaću obraditi etičke, socijalne i zakonske implikacije primjene u praksi ljudske umjetne reprodukcije. Rezultati prvih istraživanja objavljeni su u DEPARTMENT OF HEALTH AND SOCIAL SECURITY, *Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology*, London 1984. Valja spomenuti da sadržaj i zaključci dokumenta ostaju na razini »preporuke«. Tako zaključci za moguće izvođenje određenih tehnika umjetne oplodnje, zamrzavanje embrija ili eksperimentiranje na embrijima članovi komiteta izražavaju sa »we recommend that«. Isti dokument, dopunjen sa dva nova poglavlja objavljuje 1985. godine WARNOCK, M., *A Question of Life. The Warnock Report on Human Fertilisation and Embryology*, Blackwell Publishers, Oxford UK – Cambridge USA (reprinted) 1992. Danas se u literaturi obično referira ovaj dokument kao na *Warnock Report* imajući pred očima ponajprije navedeno izdanje *A Question of Life*.

¹⁶ Cfr. WARNOCK, M., *A Question of Life*, posebno vidi *Scientific Issues* (Ch. 11), str. 58-69.

ograničenog istraživanja (eksperimentiranja) na ljudskim embrijima. U *Reportu* se navodi *četnaesti dan* nakon oplodnje kao zadnja granica do koje se mogu vršiti istraživanja.¹⁷ Zašto? Prema *Warnock Reportu* je jasno da do *četnaestog dana* ljudski embrij ne može »biti smatran« ljudskom jedinkom, a dosljedno tomu niti ljudskom osobom. Razloge za to *Report* pronalazi u znanstvenim datostima povezanim sa stadijima i procesima razvoja ljudskog embrija nakon oplodnje. Jajašce se nakon oplodnje započinje dijeliti na dvije, četiri, osam itd. stanica (blastomera). Svaka je od njih do treće diobe totipotentna, što uključuje mogućnost odvajanja jedne blastomere, od koje bi se mogao razviti posve novi ljudski embrij, tj. identični blizanac.

Mogućnost nastanka blizanaca ili stapanja dvaju embrija u jedan prestaje *četnaestog (petnaestog?) dana* kada se na tzv. štitu pojavi primitivna pruga. Ona označava ne samo prestanak mogućnosti da se jedan ljudski embrij podijeli na dva identična blizanca, nego i početak sigurne, kontinuirane embriogeneze.¹⁸ U *Warnock Reportu* je zadržana »klasična« terminologija. U njemu ne nalazimo izričito spomenut naziv »predembrij«, ali je temeljni smisao kasnije upotrebe naziva »predembrij« sadržan u *četnaestom danu* koji *Report* predlaže kao granicu. *Četnaesti dan* je uveden da bi se umirili strahovi koji su se pojavili u javnosti oko nekih etičkih pitanja povezanih uz reproduktivnu tehnologiju. Izdvojena mišljenja oko uvođenja i uporabe *četnaestog dana* iznjеле su Katolička i Anglikanska crkva.¹⁹ *Warnock Report* izazvao je mnoge polemike, što je jasno uočljivo u

¹⁷ S ovim zaključkom se svi članovi Komiteta nisu složili. Izvorni tekst glasi: »(...) a **majority of us recommend that the legislation should provide that research may be carried out on any embryo resulting from *in vitro* fertilisation, whatever its provenance, up to the end of the fourteenth day after fertilisation, (...)**«, u WARNOCK, M., *A Question of Life*, 11. 30, str. 69 (emfaze u tekstu su naše).

¹⁸ Cfr. WARNOCK, M., *A Question of Life*, 11. 3; 11. 4; 11. 5, str. 58-59.

¹⁹ Ovaj dokument nije ostao bez odjeka u znanstvenom, religioznom i općedruštenom svijetu. Do danas je napisano na stotine kritika *pro et contra* onomu što dokument sadrži. Ovdje najprije izdajemo dokument biskupa V. Britanije koji je prethodio objavljivanju *Warnock Reporta*, a u kojemu se naglašava svetost ljudskog života od trenutka začeća: CATHOLIC BISHOPS' JOINT COMMITTEE ON BIOETHICAL ISSUES, ON BEHALF OF THE CATHOLIC BISHOPS OF GREAT BRITAIN, *In Vitro Fertilisation: Morality and Public Policy. Evidence submitted to the Government Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology (the Warnock Committee)*, Catholic Information Services, London 1983. Godinu dana kasnije isti CATHOLIC BISHOPS' JOINT COMMITTEE objavljuje *Response to the Warnock Report on Human Fertilisation. Comments submitted to the Secretary of State for Social Services*, Catholic Media Office, London 1984. U ovom dokumentu biskupi odbacuju uvođenje *četnaestog dana* (do kojega se mogu izvršavati istraživanja nad ljudskim embrijima, čak i pod cijenu njihove smrti) kao proizvoljno i znanstveno neutemeljeno. Cjelokupna znanstvena evidencija, poručuju biskupi, potvrđuje da se ljudski život razvija kontinuirano od trenutka začeća. Engleska Crkva (The Church of England) se također oglasila na sadržaj

suvremenoj bioetičkoj literaturi o problemu izvantjelesne oplodnje i početka ljudskog života. Riječ je ponajprije o neslaganju sa stajalištima o moralnoj opravdanosti istraživanja na ljudskim embrijima te sa iznesenim tvrdnjama o početku ljudskog individualnog života.²⁰ Svakako da je *Warnock Report* imao i ima široki krug istomišljenika, ali moramo spomenuti da ni svi oni koji su sudjelovali u njegovom stvaranju nisu bili složni oko nekih »preporuka«.²¹

Warnock Reporta. Mada se u samoj Crkvi opažala podvojenost i neslaganje u objavljenom dokumentu stoji da »bi oplodeno jajašce trebalo poštivati, ali njegov život nije tako presvet (sacrosanct) da bi morao biti usklađen sa držanjem kojeg dugujemo ljudskim bićima«, u BOARD OF SOCIAL RESPONSIBILITY, *Human Fertilisation and Embryology. The Response of the Board of Social Responsibility of the General Synod of the Church of England to the Department of Health and Social Security, Report of the Committee of Inquiry, Social Policy Committee*, London 1984., str. 8. Ako je i postojala sumnja oko podjele u The Church of England što doista smatraju prihvatljivim ili neprihvatljivim u *Warnock Reportu*, sljedeće godine postaje jasno u dokumentu BOARD OF SOCIAL RESPONSIBILITY, *Personal Origins. The Report of a Working Party on Human Fertilisation and Embryology of the Board of Social Responsibility*, CIO Publishing, London 1985. U ovom dokumentu se uočavaju razlike oko shvaćanja početka ljudskog života te naklonost pojedinaca prema katoličkom stajalištu da ljudski život započinje u trenutku začeća.

²⁰ Napraviti selekciju objavljenih članaka, studija i knjiga u kojima se autori ne slažu sa stavovima iznesenim u *Reportu* zahtijevalo bi vremena i prostora koliko i za problem kojega ovdje prikazujemo. Izdvajamo publikaciju NIGEL, M. DE S. CAMERON, *Embryos and Ethics. The Warnock Report in Debate*, Rutherford House Books, Edinburgh 1987, u kojoj su obrađeni gotovo svi aspekti zastupljene problematike u *Reportu*, a ovdje izdvajamo IGLESIAS, T., *What kind of being is the human embryo?*, u nav. dj., str. 58-70. Vidi usp. SUTTON, A., *Ten years after the Warnock Report: is the human neo-conceptus a person?*, in »Medicina e Morale«, 3 (1994.), 475-490; vidi usp. SERRA, A., *Il concepimento umano in vitro. Aspetti e problemi biologici*, in ZUANAZZI, G. F. (a cura di), *Fecondazione artificiale. Embryotransfer. Problemi biologici, clinici, giuridici, etici*, Cortina International, Verona 1986, 11-24.

²¹ Ovdje najprije upućujemo na neslaganje trojice članova u *Warnock Committee* oko davanja dopuštenja za daljnji nastavak istraživanja na ljudskim embrijima. Kako stoji u *Chapter Eleven (Scientific Issues)*, 11. 18, »(...) većina od nas se je zbog toga složila da se istraživanje na ljudskim embrijima mora nastaviti (...)« u WARNOCK, M., *A Question of Life*, nav. dj., str. 64. To je samo jedna tvrdnja u nizu kojima se pokušava »nametnuti« mogućnost istraživanja. »Većina od nas« znači da svi u Komisiji nisu imali isto gledište. Profesor kliničke neurologije u Londonu John Marshall, gđa Madeline Carriline i Jean Walker potpisuju niz »neslaganja« eksplicitno ili implicitno donešenih u stavku 11. 18 u *Chapter Eleven*, i zalažu se da ljudskom embriju treba priznati »određeni« status. Zaključci njihovih neslaganja su sljedeći: *Expression of dissent: B. Use of human embryos in research: 3.* »(...) preporučamo da ništa ne bi smjelo biti učinjeno što bi umanjilo mogućnost uspješne implantacije embrija.« 5. »(...) preporučamo da eksperimentiranje na ljudskim embrijima ne bude dopušteno.« 10. »(...) preporučamo da se embriju ljudske vrste pruži posebna zaštita u zakonu.« Zatim slijede tri potpisa navedenih članova. O tome vidi u WARNOCK, M., *A Question of Life*, nav. dj., str. 90-93.

3. Pokušaji interpretiranja neologizma »predembrij«

Michael Jarmulowicz, specialist histopatologije pri *Royal Free Hospital* u Londonu, piše 10. veljače 1990. godine u »The Tablet« da su termin »predembrij« simultano uveli *Voluntary Licensing Authority* u Velikoj Britaniji²² i *American Fertility Society* u SAD-u.²³ Jarmulowicz navodi da je termin »predembrij« »pokušaj jezičnog inženjeringa da bi se istraživanje na ljudskom embriju prikazalo što ugodnijim općoj javnosti.«²⁴ Američki teolog R. McCormick, koji je bio član u *American Fertility Society*, 10. ožujka iste godine odgovara Jarmulowiczu da je njegova tvrdnja o terminu »predembrij« istinita, ali odbacuje tvrdnju da je posrijedi bio pokušaj »zavaravanja šire javnosti.«²⁵ Niti biolog Clifford Grobstein

²² Usp. LEACH, P., *Human in Vitro Fertilisation: An Explanatory Note Prepared by Dr Penelope Leach*, u THE MEDICAL RESEARCH COUNCIL, *The First Report of the Voluntary Licencing Authority for Human in Vitro Fertilisation and Embryology*, London 1986, Annex 3, str. 39-40. Dr. Penelope Leach organizam (plod) proizišao iz oplodnje naziva »skup stanica« ili »prethodnik ljudskom embriju«. Agneta Sutton na to primjećuje da su žensko jajašce i spermij stanice koje »prethode« embriju. Vidi usp. SUTTON, A., *Ten years after the Warnock Report*, nav. čl., str. 478. Evidentno je da dr. Leach izbjegava govoriti o ljudskom embriju kao plodu proizišlom iz stapanja dviju spolnih stanica, jajašca i spermija. Znanstvena evidencija se nastoji nadomjestiti evidencijom korisnosti, a sve to u svrhu mogućih manipulacija, istraživanja i eksperimentiranja na ljudskim embrijima.

²³ ETHICS COMMITTEE OF THE *American Fertility Society*, *Ethical Considerations of the New Reproductive Technologies*, u »Fertility and Sterility«, 1 (1986.) Supplement, str. 1s-94s.

²⁴ JARMULOWICZ, M., *Ethics, science and embryos*, in »The Tablet«, 7804 (1990.), 181. Jarmulowicz nije propustio ustvrditi da je novoskovani termin »predembrij« znanstveno neutemeljen, a da bi u postojećoj diskusiji trebalo više povesti računa o etičnosti »of destructive research on human embryos, rather than discussing the finer philosophical points of the differences between human life, human person and human individual.« Ova se tvrdnja čini lakomislenom, ali ona upućuje na jedan veliki nedostatak u suvremenoj bioetičkoj diskusiji o početku ljudskog života te o statusu ljudskog embrija u početnim fazama razvoja. Taj nedostatak se očituje u **pomanjkanju osjećaja za i prema ljudskom embriju**. Danas se ponekad više govori o zaštiti kućnih ljubimaca nego o zaštiti mladog ljudskog bića. Riječ je, dakle, ne samo o pomanjkanju osjećaja nego i o **pobrkanosti osjećaja** kod određenih osoba prema ljudskom embriju.

²⁵ Usp. McCORMICK, R. A., *The embryo debate: 3. The first 14 days*, u »The Tablet«, 7808 (1990.), str. 301-303, ovdje str. 301. McCormick piše da je nakana Society bila s imenom »predembrij« označiti najraniji stadij u razvoju sisavaca kada se prvotno ne razvija embrij i njegovi djelovi nego se prvotno razvijaju ne-embriionalne izvanjske stanice. Dianne Irving u svom članku navodi za Richarda McCormicka, S. J., da on razrađuje moralni status ljudskog »predembrija« na temelju Grobsteinove »embriologije« i na temelju neobjavljene studije naslovljene *The Status and Use of the Human Preembryo*, koja je proizišla kao plod istraživanja jedne grupe iz Catholic Health Association. U tom kontekstu Dianne Irving ne propušta spomenuti da je Grobstein specijalist embriologije *vodozemaca* (a ne humane embriologije). O tome vidi usp. IRVING, N. D., »New Age« *Embryology Text Books: Implications for Fetal Research*, u »The Linacre Quarterly«, 2 (1994.), 42-62, ovdje str. 44.

nije propustio iskoristiti svoje članstvo u *American Fertility Society* za daljnje stvaranje tzv. »umjetne humane embriologije«. ²⁶ Na drugom kraju svijeta u Australiji 1985. godine senator Brian Harradine stavlja pred Australijski Senat privatni prijedlog zakona (*Harradine Bill*) o zabrani uništavajućeg neterapeutskog eksperimentiranja na ljudskim embrijima. Senat je ubrzo osnovao sedmeročlanu Komisiju (*Senate Select Committee*) i stavio joj u zadaću razmatranje navedenog problema u kontekstu *in vitro* oplodnje. ²⁷ Dianne Irving tamo primjećuje da je Komisija odbila termin »predembrij« kojim se označava ljudski zametak u početnim fazama razvoja. ²⁸ Europski savjet 1986. godine je donio *Preporuku/1046* koja se odnosila na »korištenje ljudskih embrija i fetusa u dijagnostičke, terapijske, znanstvene, industrijske i komercijalne svrhe«. ²⁹ Premda ova *Preporuka* sadrži određene pozitivnosti u svrhu zaštite ljudskih embrija od navedenih mogućih iskorištavanja, ipak njezin etički doseg zaštite ljudskih embrija ostaje upitan. Ono što je važno naglasiti u kontekstu naše teme jest neimenovanje i nespominjanje »predembrija« kao relevantnog naziva za ljudski plod od začeca. Prije samog fokusiranja problema na stvarnu semantičku pojavu neologizma »predembrij« čini nam se potrebnim ukazati na nedostatke koji se pojavljuju u suvremenoj embriološkoj nomenklaturi (*Nomina Embryologica*). Dianne Irving, studirajući komparativno dva različita izdanja (3. i 5. izdanje) udbenika *The Developing Human* od Keitha Moore, naišla je na nelogičnosti i dvoznačnosti u uporabi terminologije, vremenskog ograničenja i davanja značenja pojedinim znanstvenim nazivima/terminima od strane autora. ³⁰ Svakako nije na nama da ulazimo u detalje, ali valja upozoriti na moguć-

²⁶ Vidi usp. u McCORMICK, R. A., *The embryo debate*, nav. čl., str. 301, (u tekstu »umjetna humana embriologija« naša opaska-kovanica).

²⁷ Osnovana Komisija u Australskom Senatu dobija i svoj službeni naziv: *Senate Select Committee on the Human Embryo Experimentation Bill 1985*. Izvještaj (*Report*) o istraživanju te rezultati istraživanja i neke osnovane preporuke Komisija podnosi Senatu 8. listopada 1986. godine. U *Reportu* je doneseno stajalište da Komisija ne želi imenovati ljudski embrij 'osobom', niti u filozofskom niti u pravnom smislu. Iako je ispušteno imenovanje »osobnog statusa ljudskog embrija«, Komisija inzistira na njegovoj zaštiti. O tome vidi usp. *Senate Select Committee on the Human Embryo Experimentation Bill 1985*, Australian Government Publishing Service, Canberra 1986, str. 25-30.

²⁸ Usp. IRVING, N. D., »New Age« *Embryology Text Books*, nav. čl., str. 44, u bilješci br. 7, str. 62.

²⁹ ASSEMBLEA PARLAMENTARE DEL CONSIGLIO D'EUROPA, *Raccomandazione 1046 (1986.) relativa all'utilizzazione di embrioni e feti umani a fini diagnostici, terapeutici, scientifici, industriali e commerciali*, u SERRA, A., SGRECCIA, E., DI PIETRO, M. L., *Nuova genetica ed embriopoiesi umana. Prospettive della scienza e riflessioni etiche*, Vita e Pensiero, Milano 1990, str. 299-303.

³⁰ Usp. IRVING, N. D., »New Age« *Embryology Text Books*, nav. čl., str. 45-61. Ovakvu komparativnu analizu tekstova istog djela iz dva različita izdanja je danas rijetkost pronaći. Riječ je o usp. MOORE, K., *Before We Are Born*, W. B. Saunders Company, Philadelphia 1988.; Usp. Id., *The Developing Human*, W. B. Saunders Company, Philadelphia 1993.

nost da oni koji pokušavaju »prodati rog za svijeću« upadnu u »terminološku konfuziju« kad je u pitanju početak ljudskog individualnog života i svega što je s njime povezano.

4. McLaren i »znanstveno« rođenje neologizma »predembrij«

Jedna od dvanaest članova *Warnock Committee* bila je i Anne McLaren, specijalist za embriologiju i genetiku miša. Njezinom zaslugom³¹ na »znanstveno utemeljen« i »uvjerljiv« način uveden je za stadij embrionalnog razvoja čovjeka od oplodnje do *šesnaestog dana* naziv »predembrij«. Stim u vezi može se postaviti jedno 'lakomisleno' i jedno 'kritičko' pitanje. Zašto je uveden taj novi izraz za prvih četrnaest dana embrionalnog razvoja čovjeka? Najbolje je opisati stajalište same McLaren da se uoči kamo cilja s uvođenjem neologizma »predembrij«. Primitivna primitivna pruga koja se kao os simetrije embrija pojavljuje 14. ili 15. dana nakon oplodnje od vitalnog je značenja u razvoju. Nome se, naime, označava početak *individualnosti*. Od pojave primitivne pruge moguće je po prvi puta primijetiti organizirane i ocrtane granice koherentnog bića, nove individue. Označiti »kada sam započela postojati« trebalo bi biti u ovom stadiju. McLaren nadalje tvrdi da ako govorimo o početku individualnog života, a ne o početku samoga života, možemo se preko novorođenčeta i fetusa vratiti unatrag samo do individualnog embrija na stadiju primitivne pruge 16. ili 17. dana razvoja. Ako se pokuša ići još više unatrag, onda će se naići na veliki skup stanica (blastocista,

Autorica si je dala truda i pokazala na veoma konkretnim primjerima da ostaju nejasnoće kako u opisivanju embrionalnog razvoja tako i u pridavanju značenja pojedinim stadijima u tom razvoju. Jedna konkretna nejasnoća uočena od Irving je: da li ljudski »predembrij« živi/traje od oplodnje do 2., 3. ili 4. tjedna nakon oplodnje. Izgleda da su kandidati, uočava Irving, za »predembrij« do 2., 3. i 4. tjedna nakon oplodnje. Ako je to tako, onda bi eksperimentiranja mogla prosljediti do 4. tjedna razvoja, jer i »predembrij« traje do 4. tjedna razvoja. Kada onda započima embrionalni razvoj, pita se Irving? Ondje str. 49.

³¹ Profesor Angelo Serra, talijanski isusovac i genetičar, navodi da je zaslugom Anne McLaren, koja na svoj »način« opisuje početne stadije embrionalnog razvoja, uveden termin/ime »predembrij«. Usp. SERRA, A., *Dalle nuove frontiere della biologia e della medicina, nuovi interrogativi alla filosofia, al diritto e alla teologia*, u SERRA, A., SGRECCIA, E., DI PIETRO, M. L., *Nuova genetica ed embriopoesi umana*, nav. dj., str. 80; Vidi isto usp. Id., A., *Quando comincia un essere umano. In margine ad un recente documento*, u »*Medicina e Morale*«, 3 (1987.), 387-401, ovdje str. 394-395; usp. SUTTON, A., *Ten years after the Warnock Report*, nav. čl., str. 477. Sutton, međutim, primjećuje da je zasluga uvođenja naziva »predembrij«, 1986. godine, bila kako Anne McLaren tako Penelope Leach i Clifforda Grobsteina. Vidi dalje usp. LEJEUNE, J., *L'embrione segno di contraddizione. Dai verbali del processo di Maryville*, Edizioni Orizzonte Medico, Città del Vaticano 1992., str. 41. Lejeune ne kaže izričito ime, već »neke britanske kolege«.

morula) koji još ne predstavlja koherentno biće.³² Da bi se bolje shvatila razloženost njezine argumentacije i odgovorilo na pitanje čemu služi neologizam »predembrij« trebamo navesti sljedeće: Kao član u *Warnock Committee* McLaren je bila poznata zagovarateljica istraživanja i eksperimentiranja na ljudskim embrijima na osnovi shvaćanja da ljudski individualni život započinje pojavom primitivne pruge, nakon koje je isključena svaka mogućnost nastanka blizanaca.³³ Njezin pragmatičko/utilitaristički pristup znanosti ne oduševljava kao što ne oduševljava ni njezin utilitaristički pristup ljudskom embriju. Svoj stav opravdava emotivnim pristupom problemu nasljednih bolesti koje bi se mogle kroz istraživanje i eksperimentiranje na ljudskim embrijima rano otkriti i eventualno liječiti.³⁴ Međutim, McLaren ostavlja malo prostora za emotivno doživljavanje čovjeka dok je on sa-

³² Usp. McLAREN, A., *Prelude to Embryogenesis*, u BOCK, G. – O'CONNOR, M. (Editors), *Human Embryo Research: Yes or No?*, nav. dj., str. 11-12; 22. Mnogo sličnih teza vidi usp. Id., *Where to draw the line?*, u »Proceedings of the Royal Institute of Great Britain«, 56 (1984.), str. 101-120. Za Anne McLaren ne može i ne smije biti jednostavno rečeno da je znanstvenik »prevarant«. Njezine studije i članke danas rado citiraju kako oni koji se slažu s njezinim stajalištima tako i oni koji ih pobijaju. U svemu trebamo primijetiti da je svoje stajalište izričito napisala i znanstveno potkrijepila. Koliko je znanstveno potkrepljenje uistinu znanstveno utemeljeno najbolje govori brojnost studija u kojima ona nalazi mjesto kao pravi znanstveni »konfuzionist«. Čovjek se može slagati ili ne oko toga je li ljudski individualni život započinje u trenutku začeća ili od 14.-17. dana nakon začeća. No, čini nam se, a što je ključni problem ovdje, da ako svoje uvjerenje o početku ljudskog individualnog života ne uspijevam nametnuti drugima na jedan način onda ću to učiniti na »predembrij« način. Ipak postoji kritička svijest kako znanstvenika tako i »laika« koji se ne daju lako obmanuti.

³³ Dati detaljniji znanstveni opis nastanka blizanaca zahtijeva posebnu trostruko veću analizu nego ovdje iznesenu. Kad je riječ o McLaren njezine teze o početku ljudskog života u ontološkom smislu imaju stariji datum nego li je to 1986. godina. Već se je 1982. godine živo zauzimala za odlaganje početka ljudskog individualnog života od začeća na kasniji stadij embrionalnog razvoja. O tome vidi u McLAREN, A., *The Embryo*, u AUSTIN, C. R. – SHORT, R. V. (Editors), *Embryonic and Fetal Development. Reproduction in Mammals, Book 2*, Cambridge University Press, Cambridge 1982., str. 12-19.

³⁴ Usp. McLAREN, A., *The embryo debate: 4. The purpose of research*, u »The Tablet«, 7809 (1990.), 340-341. Serija članaka u »The Tablet« iznijela je zanimljiva stajališta petorice autora. Kako je uočljivo iz bilješke McLaren opisuje svrhu (svrhe) zašto eksperimentirati na ljudskim embrijima. Iz članka je teško zaključiti da nema i pozitivnih pomaka u tom istraživačko-eksperimentalnom radu znanstvenika zagovarača tih radnji. U broju 5. *The Unique from the start*, John Marshall, protivnik legalizacije eksperimentiranja na ljudskim embrijima što smo već ranije zabilježili, smatra da se uzroci mnogih urođenih bolesti mogu diagnosticirati i liječiti na tzv. »odraslim stanicama« (*adult cells*). Tvrditi da je istraživanje na stanicama ljudskog embrija jedino uspješno za liječenje određenih nasljednih bolesti Marshall smatra netočnim. Tako su geni odgovorni za Duchennevu distrofiju mišića, Downov sindrom, cističnu fibrozu, Huntingtonovu choreu itd., identificirani na somatskim stanicama odraslih. O tome vidi usp. MARSHALL, J., *The embryo debate: 5. Unique from the start*, u »The Tablet«, 7810 (1990.), 378-379.

mo embrij. Budući da nema »predljudskog« čovjeka nema ni »predembrija«. Zato nam je osjećajno i moguće doživljavati ljudski embrij kao čovjeka jer on nije nikada bio »predembrij«, tj. »predčovjek«.

Godine koje su prethodile eri nove embrionalne semantike nisu utrošene uzalud, barem ne za one kojima se isplatilo raditi na »znanstvenom« dokazivanju početka ljudskog individualnog života 14., 15., 16. ili 17. dana nakon oplodnje.³⁵

5. Reakcije na neologizam »predembrij«

Poruka je jasna. Ljudski individualni život započinje kad je embrij sigurno implantiran u maternici majke i kad je započela kontinuirana embriogeneza. Gotovo je nemoguće nabrojiti autore koji dijele ovo stajalište o početku ljudskog individualnog života. Neki su od njih ipak s negodovanjem reagirali na pojavu imena »predembrij«.³⁶ Za razliku od takvih mnogi znanstvenici, teolozi i filozofi

³⁵ Zagovaratelji eksperimentiranja i istraživanja na ljudskim embrijima odjednom su »dobili krila«. Do 1986. godine čuli su se samo izuzetno hrabri pojedinci koji su izašli na javu sa zagovorom i tvrdnjama o potrebi takvih eksperimentiranja. Pomanjkanje osjećaja za čovjeka, pa i onda kada je malen, gotovo nevidljiv, pobudilo je u pojedincima »znanstvenu glad« za otkrivanjem uzroka bolesti bez obzira na posljedice po ljudski embrij. Ne smijemo zaboraviti da iskorišteni embriji umiru i bivaju bačeni. Bolje je reći da iskorišteni ljudi umiru i bivaju bačeni. Tko s ovakvim osjećajem danas razmišlja? Da je to istina vidi u znanstvenom doprinosu EDWARDS, R. G., *The Ethical, Scientific, Medical Implications of human conception in vitro*, u CHAGAS, C. (Editor), *Modern Biological Experimentation*, Pontificia Academia Scientiarum, Città del Vaticano 1984., str. 193-294. Za Edwardsa nitko ne može osporiti činjenicu da je veliki znanstvenik. Suvremena umjetna reproduktivna tehnologija njemu duguje mnogo za konačno postizanje uspjeha, ali to istovremeno ne znači da je njegovo zagovaranje dopuštenosti eksperimentiranja na ljudskim embrijima opravdano. Isto tako, i to ne slučajno, u Australiji je već odavno njegovana ideja o legalizaciji ekperimentiranja na ljudskim embrijima. Dr. Alan Trounson i profesor Roger Short, obojica veterinarski embriolozi, bili su vodeći zagovarači eksperimentiranja na ljudskim embrijima. O tome vidi usp. SHORT, R. V., *Official Hansard Report of Submissions and Evidence*, u *Senate Select Committee on the Human Embryo Experimentation Bill 1985.*, nav. dj., str. 2124-2182; usp. Id., *Ethics, science and embryos*, in »The Tablet«, 7803 (1990.), 141; usp. TROUNSON, A., *Official Hansard Report*, nav. čl., u *Senate Select Committee*, nav. dj., str. 3-71. Trounsonova znanstvena opisivanja »in vitro« oplodnje i razvoja embrija vidi usp. MOHR, L. – TROUNSON, A., *In Vitro Fertilization and Embryo Transfer*, u WOOD, C. – TROUNSON, A. (Editors), *Clinical In Vitro Fertilization*, Springer Verlag, Berlin 1984, str. 99-110. Spomenimo još imenom C. Grobsteina i T. Glenistera.

³⁶ Usp. MARSHALL, J., *The embryo debate*, nav. čl., str. 379; usp. GLENISTER, T., *The first days of life*, u »The Tablet«, December 2 (1989.), str. 1398-1400, gdje autor piše da se ime »predembrij« uvelo radi opravdanja eksperimentiranja, ondje str. 1400. Usp. JARMU-LOWICZ, M., *Ethics, science and embryos*, nav. čl., str. 181. čak ni svi gorljivi zagovornici eksperimentiranja nisu ostali bez kritike na novonastalu kovanicu. Vidi usp. SHORT, R. V., *Official Hansard Report of Submissions and Evidence*, u *Senate Select Committee*, nav. dj., str.

usvojili su tu novu semantičku tvorevinu da bi lakše branili svoje teze o početku ljudskog života i o etičkoj opravdanosti eksperimentiranja na ljudskim embrijima. Nezaobilazno treba spomenuti ime australskog katoličkog teologa Normana Forda koji je 1988. godine objavio knjigu pod naslovom *When did I begin?*³⁷ Teza koju Ford razrađuje u ovoj knjizi jest početak ljudskog individualnog života od trenutka pojave primitivne pruge, tj. od 14. dana nakon oplodnje.³⁸ Premda se Ford ne služi kovanicom »predembrij« u opisivanju embrionalnog razvoja čovjeka, ipak na kraju zaključuje:

»Ako se teza koju sam branio pokaže istinitom, sugerirao bih da se termin 'embrij' primjenjuje od primitivne embrionalne pruge pa nadalje. Prije toga sugerirao bih da se embrionalne stanice u razvoju nazivaju 'proembrij', radije nego 'predembrij', pokazujući s time da se, iako još nisu postale embrionalna ljudska jedinka, ipak razvijaju prema tom cilju.«³⁹

2159; usp. TROUNSON, A., *Official Hansard Report*, nav. čl., u *Senate Select Committee*, nav. dj., str. 108-109, Trounson ovdje navodi da ne vidi koji se to čarobni prijelaz događa između 13. i 14. dana. Riječ je, po Trounsonu, o čistoj arbitrarnoj prosudbi što predstavlja »skliski teren«. Tvrdi, nadalje, da bi bio spreman na takav način argumentirati istu stvar do 28. dana embrionalnog razvoja. Možda je posrijedi i znanstvena zavist?

³⁷ Usp. FORD, N. M., *When did I begin? Conception of the human individual in history, philosophy and science*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 1988., ovdje se služimo s *First paperback edition 1992*.

³⁸ Što se tiče sadržaja knjige valja odati priznanje Fordu za studiozan pristup problemu. Upotreba znanstvenih činjenica iz suvremene biologije razvoja i embriologije čovjeka zaslužuje pažnju. Embrionalni razvoj čovjeka je do u tančine opisan. Međutim, sa Fordovim zaključcima ne možemo biti ni u kojem slučaju zadovoljni. Njegov je interes od samog početka knjige uočljiv: dokazati da ljudski život u ontološkom smislu započinje nakon 14. dana. Ispravno primjećuje Anthony Fisher da je Fordova knjiga izvanredan izvor za pronalaženje glavnih zagovarača eksperimentiranja na ljudskim embrijima. Vidi usp. FISHER, A., *Individuogenesis and a Recent Book by Fr. Norman Ford*, u »Anthropotes«, 2 (1991.), 199-244, ovdje vidi str. 199. U Fordovoj »nesređenoj« bibliografiji mogu se naći imena: R. G. Edwards; P. C. Steptoe; A. McLaren; C. Grobstein; C. R. Austin; R. V. Short; A. Trounson; M. Warnock; K. Moore; P. T. Geach; G. E. M. Anscombe; A. Ph. Griffiths itd. Kod navedenih autora glavna teza se sastoji u početku ljudskog individualnog života nakon 14., 15., 16. ili 17. dana nakon oplodnje. Ne podijeliti isto mišljenje po tom pitanju ne umanjuje znanstvenu reputaciju navedenih autora.

³⁹ FORD, N. M., *When did I begin?*, nav. dj., str. 182. 1. Inspiraciju za ovakav zauzeti stav Ford je pronašao u znanstvenim djelima ranije nabrojanih i citiranih autora. Ipak moramo izdvojiti jedno ime, Anne McLaren. Po našem sudu proizlazi da je upravo McLaren bila prva znanstvenica koja je nedvosmisleno unijela kovanicu »predembrij« u suvremenu embriološku literaturu. Uz već McLarenova navedena djela ovdje donosimo još: McLAREN, A., *Reproductive Options, Present and Future*, u AUSTIN, C. R. – SHORT, R. V. (Editors), *Manipulating Reproduction, Book 5*, Cambridge University Press, Cambridge 1986., 178-180; usp. Id., *Why study early human development*, u »New Scientist«, April 24 (1986), str. 49. 2. U citiranom tekstu je donešen termin »proembrij« za razliku dosad od nas navodenog »predembrij«. Fordova želja, kako je mi shvaćamo, sastoji se u tome da s terminom »proembrij« označi *svrhoviti embrionalni razvoj prema cilju, tj. postanku individualnog ljudskog bića*. S druge strane termin »predembrij«, opet prema našem shvaćanju Fordove

Fordovo djelo koje je doživjelo mnoge pohvale⁴⁰ pretrpjelo je i ne mali broj kritika.⁴¹ Na mnoge je prigovore Ford odgovorio ne mijenjajući svoju tezu o početku ljudskog života.⁴² Kevin Kelly će nazvati Fordovu argumentaciju »the primitive streak view« (*gledište primitivne pruge*);⁴³ Anthony Fisher je formulirao: »how far we can trace back our own personal identity« (*dokle unatrag možemo pratiti svoj vlastiti osobni identitet*);⁴⁴ a Paul Flaman: »his book offers some good and clear arguments refuting some others common views« (*njegova knjiga daje neke dobre i jasne argumente odbacujući neka druga opća gledišta*).⁴⁵ Angelo

argumentacije, označavao bi nešto što prije nije bilo, a što je kasnije odjednom nastalo. Može se doći na pomisao da je to lucidna distinkcija koja graniči sa ekvivalentnim ontološkim vrednovanjem »proembrija« i embrija nakon 14. dana. Ipak je Ford ostao pri stajalištu da ljudska individua započinje postojati u ontološkom smislu tek nakon 14. dana i time otklonio sve sumnje oko mogućih tumačenja termina »proembrij«. Veoma kratko o razlici između »proembrij« i »predembrij« vidi usp. JARMULOWICZ, M., *Ethics, science and embryos*, nav. čl., str. 181. O raznolikosti naziva za početne stadije embrionalnog razvoja čovjeka vidi usp. IGLESIAS, T., *What kind of being is the human embryo?*, u NIGEL M. DE S. CAMERON, *Embryos and Ethics. The Warnock Report in debate*, Rutherford House Books, Edinburgh 1987., 58-70, ovdje posebno vidi str. 58-59.

- ⁴⁰ Te pohvale su dolazile ponajprije od strane onih koji su našli mjesto u Fordovoj knjizi, a čije teze su razradene ne više u čisto znanstvenom kontekstu, nego u filozofsko-teološkom kontekstu potpomognutom detaljnim znanstvenim datostima o embrionalnom razvoju čovjeka. Vidi usp. WARNOCK, M., *Foreword*, u FORD, N., *When did I begin?*, nav. dj. str. IX-X; usp. SHORT, R. V., *Ethics, science and embryos*, nav. čl., str. 141; usp. COUGHLAN, M. J., *The Vatican, the Law and the Human Embryo*, Macmillian Press Ltd., Billing & Sons Ltd., London 1990., str. 62-64; 80; 88; 100; Richard McCormick tvrdi da su Fordova znanstvena izlaganja nepogrešiva, usp. MCCORMICK, R. A., *The embryo debate: 3.*, nav. čl., str. 301.
- ⁴¹ Usp. SERRA, A., »Quando è iniziata la mia vita?«, U »La Civiltà Cattolica«, IV (1989.), str. 575-585. Serra kao genetičar na poseban način pobija Fordovu znanstvenu evidenciju. Usp. TONTI – FILIPPINI, N., *A Critical Note*, u »The Linacre Quarterly«, 3 (1989.), str. 36-50; usp. Id., *Further Comments on the Beginning of Life*, u »The Linacre Quarterly«, 3 (1992.), str. 76-81; usp. FINNIS, J., *Ethics, science and embryos: weighing the evidence*, u »The Tablet«, 7799 (1990.), str. 12; usp. Id., *Ethics, science and embryos*, u »The Tablet«, 7806 (1990.), str. 247; usp. FISHER, A., »When did I begin?« Revisited, u »The Linacre Quarterly«, 3 (1991.), str. 59-68; usp. Id., *Individuogenesis*, nav. čl., str. 199-244; usp. FLAMAN, P., *When Did I Begin? Another Critical Response to Norman Ford*, u »The Linacre Quarterly«, 4 (1991.), str. 39-55; usp. BILLINGS, J. J., »When did I begin?« by Norman M. Ford, u »Anthropotes«, 1 (1981.), str. 119-127.
- ⁴² Usp. FORD, N. M., *Ethics, science and embryos: weighing the evidence*, u »The Tablet«, 7780 (1990.), str. 46; usp. Id., *When Did I Begin? - A Reply to Nicholas Tonti-Filippini*, u »The Linacre Quarterly«, 4 (1990.), str. 59-66; usp. Id., *Origin of Persons*, u »The Tablet«, 7879 (1991.), str. 944-945.
- ⁴³ Usp. KELLY, K. T., *Embryo research: the ethical issues*, u »The Month«, 2 (1990.), 59-64, ovdje str. 63.
- ⁴⁴ Usp. FISHER, A., *Individuogenesis*, nav. čl., str. 199.
- ⁴⁵ Usp. FLAMAN, P., *When Did I Begin?*, nav. čl., str. 39.

Serra opisuje Fordovu argumentaciju njegovim vlastitim riječima kao »contribuito responsabile di ricerca della verità su quando comincia a esistere la persona umana« (*odgovorni doprinos istraživanja istine o tome kada počinje postojati ljudska osoba*).⁴⁶ Po nama Fordova argumentacija je pristrana i neobjektivna jer je u njoj posvećeno malo prostora autorima koji ne misle kao on.

S jedne strane kao i Ford tako i mnogi drugi simpatizeri i branitelji *četrnaestog dana* vidjeli su u kovanici »predembrij« sofisticiranu potvrdu svoje teze. S druge pak strane »novokomponirana« znanstvena semantika pobudila je potrebu intenzivnijeg bavljenja pitanjima povezanih s početkom ljudskog života, s ljudskim dostojanstvom embrija, s njegovim pravom na život te potrebe stvaranja adekvatne zakonske zaštite u kojoj bi se jasno i nedvosmisleno definirao pravni status ljudskog embrija. Ta činjenica zahtijeva opreznost u interpretaciji suvremene bioetičke literature koja raspravlja o početku ljudskog života.⁴⁷

Neologizam »predembrij« naišao je na otvorena nesuglasice i odbacivanja. Tu tvrdnju treba shvatiti u ontološkom smislu kao što je »predembrij« definiran u ontološkom smislu od strane onih koji ga proklamiraju kao »predljudski« da bi legitimirali i etički opravdali korištenje ljudskih embrija u eksperimentalne svrhe. Mnogi autori su se posvetili znanstvenom, filozofskom i pravnom studiranju činjenica koje su povezane sa početkom ljudskog života. U njihovim napisima redovito se »predembrij« ne spominje kao relevantno ime za stadij embrionalnog

⁴⁶ Usp. SERRA, A., *Quando è iniziata la mia vita*, nav. čl., str. 576, ondje usp. FORD, N. M., *When did I begin?*, nav. dj. str. XII.

⁴⁷ O navedenoj problematici danas postoji beskrajna literatura. Ono što može poslužiti za bolje upućivanje u problem: 1) Sa stajališta opće metodologije o statusu ljudskog embrija vidi usp. ROLLIN, R. P., *Presentation des questions*, u INSTITUT CATHOLIQUE DE LYON, *Le statut de l'embryon humain*, Fondation Marcel Merieux, Lyon 1988, str. 9-22; usp. ANGELINI, G., *Il dibattito teorico sull'embrione. Riflessioni per una diversa impostazione*, u »Teologia«, 2 (1991.), str. 147-166; usp. BONDOLFI, A., *Statuto dell'embrione. Considerazioni di metodo*, »Rivista di Teologia Morale«, 2 (1991.), str. 223-241. 2) Sa stajališta pravnog statusa ljudskog embrija vidi usp. LANZ-ZUMSTEIN, M. (von), *Embryonenschutz und Befruchtungstechnik: Seminarbericht und Stellungnahmen aus der Arbeitsgruppe »Genetechnologie« des Deutschen Juristinnenbundes*. Anhang: Gesetze und Gesetzesvorschläge des In und Auslands, Thesen, J. Schweitzer-Verlag, München 1986; usp. VALLAURI, L. L., *Manipolazioni genetiche e diritto*, u UNIONE GIURISTI CATTOLICI ITALIANI (a cura dell'), *Manipolazioni genetiche e diritto*, Atti del XXXV Convegno nazionale di studio Roma, 7-9 dicembre 1984., Quaderni di Iustitia-34, Ed. Giuffrè, Roma 1987, str. 3-19. 3) Sa stajališta moralnoetičkog statusa ljudskog embrija vidi usp. BUECHE, W., *Destroying Human Embryos – Destroying Human Lives: A Moral Issue*, u »Studia Moralia«, 29 (1991.), str. 85-115; usp. DUNSTON, G. R., *The moral status of the human embryo: a tradition recalled*, u »Journal of Medical Ethics«, 1 (1984.), str. 38-44; usp. KACZYNSKI, E., *Rispetto per la vita nascente e dignità della procreazione*, u »Angelicum«, 4 (1987.), str. 583-591.

razvoja čovjeka od nultog do četrnaestog dana. Neologizam »predembrij« za te autore je igra riječima u svrhu opravdanja nečega drugog što se iza toga krije. Njihova argumentacija, bila ona filozofska, teološka ili znanstvena uzima u obzir sve relevantne datosti kako iz prirodnih znanosti o čovjeku tako i iz ljudske duhovne misli. Čini nam se da je takva argumentacija bliža objektivnom prikazivanju stvarnih činjenica. Nema razloga da je ne predložimo kao relevantnu literaturu o znanstvenoj i ontološkoj neutemeljenosti naziva »predembrija«. Neutemeljen je zato što se iza njega krije »predljudski«. ⁴⁸

Preporuka 1100 (1989) Europskog savjeta koja se odnosi »na znanstvena istraživanja na ljudskim embrijima i fetusima« ⁴⁹ izričito spominje »predembrij«, ali mu ne daje nikakvu izričitu važnost u smislu »predljudskog« embrionalnog razvojnog stadija. *Preporuka* govori o postojanju različitih definicija za pojedine stadije embrionalnog razvoja, ali izričito navodi da ljudski embrij u svim stadijima zadržava vlastiti biološki i genetički identitet. ⁵⁰ Poruka biološkog i genetič-

⁴⁸ Iz mnogobrojnih napisa koji se bave jedinstvenim problemom početka ljudskog života sa različitim aspektata (filozofije, teologije, znanosti), ali isto tako zauzimaju jedinstveno stajalište o neutemeljenosti »predembrija«, izdvajamo: usp. IRVING, N. D., *Philosophical and Scientific Analysis of the Nature of the Early Human Embryo*, (Doctoral dissertation) Georgetown University, Washington D.C. 1991, str. 134-139; usp. Id., *Scientific and Philosophical Expertise: An Evaluation of the Arguments on »Personhood«*, u »The Linacre Quarterly«, 1 (1993.), str. 18-46; usp. MANNO, A. G., *Essere umano dal concepimento. La biologia, la genetica e l'embrione*, u »Rivista di Teologia Morale«, 1 (1993.), str. 89-95; usp. SERRA, A., *Identità biologica dell'embrione umano*, u SGREC - CIA, E. - MELE, V. (a cura di), *Ingegneria genetica e biotecnologie nel futuro dell'uomo*, Vita e Pensiero, Milano 1992, str. 167-190; usp. ASHLEY, B. M., *Delayed Hominization: Catholic Theological Perspective*, u SMITH, R. E (Editor), *Proceedings of The Eleventh Bishops' Workshop Dallas, Texas*, The Pope John XXIII Medical-Moral Research and Education Center, Massachusetts, Braintree 1992., str. 163-179; usp. BAUSOLA, A., *La dignità umana dell'embrione*, u »Medicina e Morale« (Editoriale), 3 (1987.), str. 339-343; usp. LEJEUNE, J., *On the Nature of Men*, u RINI, M. S., *Beyond Abortion. A Chronicle of Fetal Experimentation*, Tan Books and Publishers, Inc., Rockford (Illinois) 1993., Appendix B, str. 163-173; usp. KISCHER, C. W., *In Defense of human Development*, u »The Linacre Quarterly«, 4 (1992.), str. 68-75.

⁴⁹ ASSEMBLEA PARLAMENTARE DEL CONSIGLIO D'EUROPA, *Raccomandazione 1100 (1989) sulla ricerca scientifica relativamente agli embrioni e ai feti umani*, u SERRA, A., SGRECCIA, E., DI PIETRO, M. L., *Nuova genetica ed embriopoesi umana*, nav. dj., str. 304-310.

⁵⁰ U tekstu kojega imamo pred sobom to glasi: »Considerando che l'embrione umano, pur sviluppandosi in fasi successive indicate con definizioni differenti (zigote, morula, blastula, embrione preimplantatorio o preembrione, embrione, feto), manifesta comunque una differenziazione progressiva del suo organismo, e tuttavia mantiene continuamente la propria identità biologica e genetica; u ASSEMBLEA PARLAMENTARE DEL CONSIGLIO D'EUROPA, *Raccomandazione 1100 (1989)*, nav. Prep., u SERRA, A., SGRECCIA, E., DI PIETRO, M. L., *Nuova genetica ed embriopoesi umana*, nav. dj., str. 305.

kog identiteta je od velike, možemo slobodno ustvrditi 'ontološke' važnosti za pobijanje lakomislene argumentacije o postojanju »predembrija« kao »predljudskog« bića. Ljudski embrij je to upravo zato što posjeduje ljudski biološki i genetički identitet. Po tome se ljudski embrij razlikuje od svih drugih embrija sisavaca.⁵¹ *Ljudski genom* (46 kromosoma spojena u 23 para) nakon što se je u trenutku *singamije* konstituirao, svjedoči o postojanju jednog novog i originalnog *genoma* nove jedinice. To je neoboriva znanstvena činjenica.

Centro di Bioetica dell'Università Cattolica del Sacro Cuore 14. travnja 1989. godine potvrđuje, a 22. lipnja 1989. godine objavljuje veoma značajan dokument naslovljen *Identità e statuto dell'embrione umano* (Identitet i status ljudskog embrija).⁵² Na dokumentu je radilo dvadesetak specijalista i sveučilišnih profesora iz različitih znanstvenih disciplina. Ono što je važno istaći jest činjenica da ovaj dokument na malo prostora opisuje filozofskim rječnikom znanstvene datosti koje se odnose na početne stadije embrionalnog razvoja čovjeka. Nakon što se dogodila oplodnja, tj. prodor jednog spermija u jajašce, nastaje sasvim nova stanica u znanosti poznata kao zigota. Dokument daje naslutiti na samom početku da je i terminologija važna: »odatle klasična i još uobičajena terminologija o "jednostaničnom embriju" (onecell embryo).«⁵³ »Jednostanični embrij« je zigota, a čim u njoj započne stanična dioba, zigota ustupa mjesto »višestaničnom em-

⁵¹ Dobro je ovdje donijeti opasku napisanu od DE S. CAMERON. Cameron se pita kakav je čimpanzin embrij? Stvarno, možda to pitanje nije nitko nikada postavio, ali je odgovor jasan. Čimpanzin embrij je biće-čimpanza. Embriologija i genetika ranih stadija razvoja o tome nemaju danas nikakvih sumnji. Zašto se danas postavljaju mnoga pitanja oko toga kakav je ljudski embrij ili čemu/komu pripada? Ljudski embrij pripada ljudskoj vrsti *Homo Sapiens*. To je od početka i to će ostati do svoje smrti. Ljudski embrij je pravo ljudsko biće. O tome vidi u NIGEL, M. DE S. CAMERON, *The embryo debate: 2. Is the embryo one of us?*, u »The Tablet«, 7807 (1990.), str. 269-271, ovdje posebno str. 270.

⁵² CENTRO DI BIOETICA DELLA UNIVERSITA' CATTOLICA DEL SACRO CUORE, *Identità e statuto dell'embrione umano (testo ufficiale-službeni tekst)*, u »Medicina e Morale«, 4 (1989.), str. 663-676; Isti dokument je objavljen u više različitih časopisa. Ovdje donosimo samo podatke o istima radi lakšeg snalaženja u slučaju potrebe detaljnijeg studiranja navedenog dokumenta. Usp. *ibid.*, u »Medicina e Morale«, Supplemento al 4 (1989.), str. 3-13; usp. *ibid.*, u »Studi Cattolici«, 344 (1989.), str. 717-721; usp. *ibid.*, u »Thomas More Society Bulletin«, 1 (1990.), str. 2-7; usp. *ibid.*, u SERRA, A., SGRECCIA, E., DI PIETRO, M. L., *Nuova genetica ed embriopoesi umana*, nav. dj. str. 281-292; usp. *ibid.*, u MORI, M. (a cura di), *Quale statuto per l'embrione umano. Problemi e prospettive*, Atti del Convegno internazionale Milano, gennaio 1991., Politeia-Bibliotechne, Milano 1992., str. 160-167.

⁵³ *Identità e statuto dell'embrione umano*, nav. dok. (u službeni tekst), str. 665-666. Neki momenti i zaključci zastupljeni u ovom dokumentu, a koji proizlaze iz interpretacije datosti suvremene biomedicinske znanosti te filozofsko-teološke refleksije, mogu se naći i u ST. VINCENT'S BIOETHICS CENTRE, *Identifying the origin of a human life*. Submission to the Victorian Standing Review and Advisory Committee on *IVF and Human Embryo Experimentation Bill 1985.*, u »St Vincent's Bioethics Centre Newsletter«, 5 (1987.), str. 4-6.

brijū«. U dokumentu je jasno uočljivo da neologizam »predembrij« ne postoji kao oznaka jednog od stadija u embrionalnom razvoju čovjeka, a još manje se uočava vrednovanje neologizma »predembrij« kao ontološki različitog od embrija.

Neologizam »predembrij« je za neke ipak ostao naziv kojim se može definirati određeni stadij u interpretaciji embrionalnog razvoja čovjeka. U susretu sa njihovim napisima treba zadržati oprez, koji je potreban zbog različitosti značenja koje se pridaje neologizmu »predembrij«. ⁵⁴ Otvoreni zagovornici eksperimentiranja i istraživanja na mladim ljudskim embrijima posvojili su neologizam »predembrij« kao nešto posve normalno i općevažeće od pamtivijeka u znanstvenoj biološko-embriološkoj literaturi. Danas je moguće čitati dobro opremljena i »znanstveno« argumentirana djela u kojima se polazi od činjenice da se ljudskom tzv. »predembrijū« duguje onoliko poštovanja koliko pojedinac odluči. Za neke druge opet i »predembrij« i embrij pa čak i fetus vrijede (ontološki i socijalno) manje nego neke životinjske vrste/ljubimci. ⁵⁵

⁵⁴ Kongres o bioetici, koji je od 29.-30. ožujka 1990. godine održan u Rimu, dokazuje svu raznolikost shvaćanja i interpretiranja neologizma »predembrij«. Promovirana *Deklaracija o embriju* od strane Carla Flamignia i Emanuela Lauricellae, a koju je potpisalo još pedesetak znanstvenika, liječnika, političara i parlamentaraca, govori o »simpatičnosti« »predembrija« za mnoge koji smatraju da u embrionalnom razvoju čovjeka postoji nekakav »inter-stadij« u tom razvoju. U *Deklaraciji* se navodi: »(...) Stoga je nužno upotrebljavati termin »predembrij« za period od oplodnje do početne stanične diferencijacije (14. dana).« Prije ove izjave promotori u *Deklaraciji* navode: »(...), sadašnja saznanja koja se odnose na toti-potencijalnost »zigota« i »embrija«, (...), navode na zaključak da je prije 14. dana od oplodnje isključeno da »embrij« posjeduje »osobni život« ili da je »osoba.« Vidi u *La Dichiarazione Sull'Embrione* (FLAMIGNI, C. – LAURICELLA, E., Promotori), u MORI, M. (a cura di), *La bioetica. Questioni morali e politiche per il futuro dell'uomo*, Atti del Convegno Roma, marzo 1990, Politeia-Bibliothene, Milano 1991, str. 140; vidi isto u Id., (a cura di), *Quale statuto per l'embrione umano*, nav. dj., str. 141-142. Prema citiranom iz navedene *Deklaracije* jasno je uočljivo da se stavljaju ozbiljni (ontološki) prigovori na narav ljudskog embrija prije 14. dana. Potpisane osobe nisu sudjelovale u kreiranju neologizma »predembrij«, ali su u njemu pronašli korisnu semantičku potporu s kojom se može mirno nastaviti eksperimentiranje i istraživanje na ljudskim embrijima na klinikama za ljudsku »in vitro« reprodukciju. Koliko su snažne struje oko prihvatanja ili odbijanja »predembrija« govori i činjenica da u Italiji još do danas nije izglasan općevažeći zakon o »in vitro« oplodnji, za razliku od većeg broja europskih razvijenih zemalja.

⁵⁵ To su poznate teze iznesene od T. H. Engelhardta i P. Singera. Vidi usp. ENGELHARDT, H. T., *The Foundation of Bioethics*, Oxford University Press, New York 1986.; usp. SINGER, P., *Practical Ethics*, Cambridge University Press, Oxford 1979. Posebno o stajalištima Singera zajedno sa Helgom Huhsse glede etičke naravi problema eksperimentiranja na ljudskim embrijima te definiranja ljudske individue i osobe vidi u SINGER, P., KUHSE, H., BUCKLE, S., DAWSON, K., KASIMBA, P. (Edited by), *Embryo experimentation. Ethical, legal and social issues*, Centre for Human Bioethics Monash University, Cambridge University Press,

U etičko-moralnoj diskusiji »predembrij« zauzima mjesto i kao usvojeni neologizam oko kojega se pokušavaju izreći odgovarajući sudovi za konkretno djelovanje. Ovdje je riječ prije svega o elaboraciji znanstvenih aspekata o tome što »predembrij« u sebi jest (ontološki status) da bi se prema tim zaključcima izveli odgovarajući etički sudovi (etički status).⁵⁶

U mnogim područjima ljudske misli i djelovanja svi se ne slažu oko temeljnih postavki. Takvo neslaganje je veoma prisutno u suvremenoj diskusiji o opravdanosti neologizma »predembrij«. To je osnovno pitanje uz ono kakvu važ-

Cambridge New York Oakleigh 1993., str. 37-50; 65-74. U *Glossary* ovdje navedenog djela zanimljiva je definicija embrija i »predembrija«. »**Embrij**, 1. u popularnoj upotrebi, oplodeno jajašce i daljnji stadiji razvoja; 2. u nekim znanstvenim krugovima, čovjek u razvoju dva tjedna nakon oplodnje sve do kraja osmog tjedna kada su već uočljive glavne strukture.« »**Predembrij**: alternativno ime za 'embrij prije implantacije', zametak od oplodnje do pojave primitivne brazde oko 15 dana nakon oplodnje«, u SINGER, P., KUHSE, H., BUCKLE, S., DAWSON, K., KASIMBA, P. (Edited by), *Embryo experimentation*, str. 248; 252. »Predembrij« može biti alternativno ime za taj period embrionalnog razvoja, ali smisao »predembrija« u knjizi govori o »predembriju« kao »materijalu«.

⁵⁶ Ovdje ponajprije mislimo na one autore koji, vjerujemo, dijele barem »minimum« stajališta koja smo na više mjesta dosad stavili na znanje u ovoj studijskoj analizi. Ne može se ustvrditi da ti autori isključuju odgovarajuće etičko držanje prema ljudskom embriju, ali se ponajprije želi ukazati na njihovu adopciju neologizma »predembrij« koja iz razloga etičkih sudova i stavova može biti prihvaćena. Naime, ako se pojedini autor ne slaže sa definicijom da je ljudski embrij od samog početka ljudska individua (ontološki) i ljudska osoba (ontološko-aksiološki), ipak ljudski embrij (za njih »predembrij«) je biološko ljudsko biće koje se razvija ne »prema« nego »kao« ljudsko biće. U sveukupnoj diskusiji ne treba iznenaditi postojanje suptilnosti u argumentaciji. Svrstati se isključivo na jednu »strogo definiranu« opciju može voditi k vlastitoj izolaciji. Ovdje donosimo nekoliko tekstova koji se podudaraju u nekim aspektima s dosad iznesenim. Vidi usp. McCORMICK, R. A., *The Preembryo as Potential: A Reply to John A. Robertson*, u »Kennedy Institute of Ethics Journal«, 4 (1991.), str. 303-305; Ondje citirano usp. ROBERTSON, J. A., *What We May Do with Preembryos*, u »Kennedy Institute of Ethics Journal«, 4 (1991.), str. 193-302; usp. McCORMICK, R. A., *Blastomere Separation. Some Concerns*, u »The Hastings Center Report«, 2 (1994.), str. 14-16; usp. Id., *The embryo debate: 3. The first 14 days*, nav. čl., str. 301-303; usp. Id., *Who or what is the preembryo?*, u »Kennedy Institute of Ethics Journal«, 1 (1991.), str. 14s. Moramo napomenuti da se u znanstvenom dijelu (pitanja humane embriologije) McCormick veoma inspirirao na embriologiji Clifforda Grobsteina. Uz navedene bibliografske note o Grobsteinu još vidi usp. GROBSTEIN, C., *Biological characteristics of the preembryo*, u »Annals of the New York Academy of Sciences«, 541 (1988.), str. 346-348. Za gore navedenu upotrebu neologizma »predembrij« u etičkoj diskusiji još vidi usp. SHANNON, T. A., WOLTER, A. B., *Reflections on the moral status of the preembryo*, u »Theological Studies«, 51 (1990.), 603-626; usp. *ibid.*, u Id. (edited by), *Bioethics. Basic writings on the key ethical questions that surround the major, modern biological possibilities and problems*, 4 Ed., Paulist Press Publishers, New Jersey (USA) 1993.; str. 36-55, uključivo s bilješkama str. 56-60. Usp. ZATTI, M., *Quando un »pre-embrione« esiste, si tratta di un altro embrione*, u »Medicina e Morale«, 5 (1991.), str. 781-788.

nost dati »predembriju«. Treba li nam uopće taj neologizam?⁵⁷ Temeljne postavke su ipak one koje odgovaraju postojećoj stvarnosti, a ne onoj koju pojedinac želi pragmatično prikazati. U suvremenoj diskusiji o neologizmu »predembriju« ima direktno ili indirektno veoma indikativnih i jasno izrečenih »službenih« stavova.⁵⁸

⁵⁷ Neki autori skreću pažnju na moguću funkcionalnu upotrebu neologizma »predembriju«. To znači da se »predembrijem« može označavati period embrionalnog razvoja čovjeka prije implantacije, ali da se u ontološkom smislu ne dokida njegovo dostojanstvo, pravo na život i poštovanje njegovog biološko-genetičkog identiteta i integriteta. O tome vidi usp SGRECCIA, E., *A proposito del »pre-embrione« umano*, u »Medicina e Morale« 1 (1986.), str. 5-17. Sgreccia piše: »Kad bi se termin »predembriju« koristio kao što se koristi termin »preadolescencija« kojim se označavaju neki tipični fenomeni takvog stadija psihofizičkog razvoja jednog te istog subjekta, a koji ulazi u jednu višu fazu razvojne dobi, ne bi trebao činiti poteškoće«, ondje str. 5; usp. Id., *ibid.*, u »Anime e Corpi«, 125 (1986.), str. 255-269; usp SERRA, A., *Il dibattito nella bioetica. Sulla natura del cosiddetto pre-embrione*, u »Medicina e Morale«, 4 (1993.), str. 788-791. Ovaj napis je odgovor na pismo kojega su uputili profesor Giuseppe Benagnino, dr. Emilio Mordini i dr. Alessandra Pera na Direktora časopisa »Medicina e Morale«, *Lettera al Direttore*. Svo troje liječnika djelatnici su u Laboratorio di Bioetica, Istituto di I Clinica Ostetrica e Ginecologica, Università degli Studi »La Sapienza« u Rimu. Autori tog pisma, inspirirani na suvremenim neologizmima i interpretacijama o početku ljudskog života, »poručuju« da prema njihovom sudu »pro-embriju« nije obdaren »biološkom jedinstvenošću« koja bi ga činila jedinkom. Prozvan je profesor Angelo Serra »čije argumentacije oni ne smatraju uvjerljivima«. Odgovor profesora Serre vidi ondje. O njegovim znanstvenim doprinosima o početku i razvoju ljudskog života još vidi usp. Id., *Embrione umano, scienza e medicina. In margine al recente documento vaticano*, u »La Civiltà Cattolica«, II (1987.), str. 247-261; usp. Id., *Identità biologica dell'embrione umano*, u SGRECCIA, E. – MELE, V. (a cura di), *Ingegneria genetica e biotecnologie nel futuro dell'uomo*, Vita e Pensiero, Milano 1992., str. 167-190; usp. Id., *Per un'analisi integrata dello »status« dell'embrione umano*, u BIOLO, S. (a cura di), *Nascita e morte dell'uomo. Problemi filosofici e scientifici della bioetica*, Contributi al XLVI Convegno del Centro di Studi Filosofici di Gallarate, Aprile 1991., Edizioni Marietti, Genova 1993., str. 55-105.

⁵⁸ Ustavni je Sud u Njemačkoj, 28. svibnja 1993. godine, donio presudu o nezakonitosti pobačaja. Pobačaj je naime povreda djetetovog prava na život. U toj presudi niti jednom riječju se ne spominje neologizam »predembriju«. Kad se dvije spolne stanice fuziraju nastaje embriju što označava početak ljudskog života. O tome vidi komentar u PERICO, G., *Incostituzionale in Germania la legge di aborto*, u »Aggiornamenti Sociali«, 1 (1994.), str. 13-24. Analizu nekih aspekata iste sudske presude vidi usp. DI PIETRO, M. L. – FISSO, B. M., *La tutela dell'embrione umano in Germania. Dalla legge del 1990 alla sentenza della Corte Costituzionale del 28 maggio 1993*, u »Vita e Pensiero«, 4 (1994.), str. 269-283. Također u najnovijem dokumentu *Final Report of the NIH Human Embryo Research Panel (1994)*, u »International Journal of Bioethics«, 6 (1995.), str. 264-265, je abolidan neologizam »predembriju«. Tamo je prisutan naziv »ljudski prijeimplantacijski embriju« (*preimplantation human embryo*). Za još detaljnije podatke iz diskusije o neologizmu »predembriju« s obilnom bibliografijom vidi usp. JONES, D. G. – TELFER, B., *Before I was an embryo, I was a pre-embryo: or Was I?*, u »Bioethics«, 9 (1995.), str. 32-49. Vidi stavove iznešene usp.

U istraživanju o proširenosti uporabe neologizma »predembrij« autori se često izlažu opasnosti pojednostavljanja problema. Čini se da je dovoljno, što smo do sada učinili nebrojeno puta, ustvrditi da je »predembrij« dvosmisleni neologizam koji se može provući kao »uvjerljivo« stajalište za zlonamjerne svrhe. Dok se samo to izgovori već se negdje objavi novi »pamflet« kojim se opravdava i brani »predembrij« u smislu nepostojanja ontološke individualnosti i nepotrebnosti etičko-pravne zaštite od eksperimentiranja »nečega« što nije pravo ljudsko biće.

6. »Predembrij« u *Donum vitae*⁵⁹ i u *Evangelium vitae*⁶⁰

Riječ je o dva dokumenta koji direktno razmatraju moralne vidike i donose istančane moralne sudove za moralno djelovanje u slučajevima »služenja« odre-

CENTRO DI BIOETICA E DIRITTI UMANI, Università degli studi di Lecce, *The Rights of the Unborn Child and Artificial Procreation*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1995., str. 29-36 (s prijevodima na još šest jezika).

⁵⁹ ZBOR ZA NAUK VJERE, *Donum Vitae = DV (Dar života). Naputak o poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja*, KS, Zagreb 1987. U ovom hrvatskom prijevodu nailazim na »zametak« kao hrvatski prijevod izvorno grčke riječi, ἐμβρυον, *nerodeni plod*, a ovdje u latinskom usvojene riječi *embryon*. Međutim, da bismo ostali na tragu istoznačnosti moje uporabe/interpretacije i na tragu uporabe riječi ἐμβρυον u suvremenoj embriološkoj i bioetičkoj literaturi, onda ona znači: *najmlađi stadij u razvoju jedinke ili oplodena jajna stanica* (ovdje ljudska) koja dobija ime embrij/embriion od trenutka prve stanične diobe u zigotu (oko 38 sati nakon oplodnje). U živim europskim jezicima ostala je izvorno grčka riječ uz prilagodbe pojedinom jeziku:

* **embryon** (m), *embrion*, *začetak*, *zametak*, u PUTANEC, V., *Francusko-hrvatski ili s. rječnik*, ŠK, Zagreb 1989⁵, str. 329;

* **Embryo** (der), *embrij*, *embrion*, *zametak*, u UROIĆ, M. – HURM, A., *Njemačko-hrvatski rječnik*, ŠK, Zagreb 1994², str. 198;

* **embryo**, *embrij*, *zametak*, u DRVODELIĆ, M., *Englesko-hrvatski ili s. rječnik*, ŠK, Zagreb 1983⁷, str. 221;

* **embrione**, (m), *embrio(n)*, *zametak*, *začetak*, u DEANOVIĆ, M. – JERNEJ, J., *Talijansko-hrvatski ili s. rječnik*, IRO »ŠK«, Zagreb 1989⁸, str. 312.

Vidimo da su priređivači/pisci pojedinog rječnika na prvom mjestu stavili »prijevod«, tj. samo jezičnu prilagodbu hrvatskom jeziku, *embrion*, *embrij*, *embrio(n)*. Po mom osobnom sudu to je posve normalno i prihvatljivo iz tri razloga:

1. Na bilo kojem mjestu znanost koja se posebno bavi studiranjem embrionalnog razvoja čovjeka zove se *embriologija*, a ne »zametkologija« (moj osobni prigovor na prijevod u *Donum vitae* i *Evangelium vitae*);

2. Tijekom studiranja i proučavanja različitih procesa i stadija u embrionalnom razvoju čovjeka postaje se familijaran sa »objektom« svoga studiranja. Iz te familijarnosti proizlazi da naziv »zametak« ostavlja osjećaj studiranja »nečega«, dok naziv »embrij« ostavlja osjećaj studiranja »nekoga«. U tome je evidentna bitna razlika među pojmovima.

3. U izvornom latinskom tekstu navedenih dokumenata stoji: »Termini/izrazi »zygotum«, »prae-embryon«, »embryon«, »fetus« mogu, u biološkom rječniku, označavati susljedne stadije

đenim prednostima/dostignućima suvremene biomedicinske znanosti. U tim dokumentima je uzaludno tražiti ontološki privilegij neologizmu »predembrij« u odnosu prema embriju. *Donum vitae* navodi:

»Izrazi »zigota«, »predembrij«, »embrij«, »fetus« mogu, u biološkom rječniku, označavati susljedne stadije razvoja ljudskog bića. Ovaj naputak slobodno koristi ove izraze, pridavajući im uvijek istu etičku važnost pri označavanju ploda ljudskog rađanja, bio on vidljiv ili ne, od prvog trenutka njegova postojanja pa do rođenja.«⁶¹

Nakon ovog razjašnjenja *Donum vitae* redovito koristi naziv ljudski embrij. To znači da uvažava uobičajenu znanstvenu terminologiju o prenatalnom razvoju čovjeka, ali daje na znanje naziv »predembrij« s etičkog motrišta nema poseban status. To znači da za manipuliranje ili lišavanje života ljudskog »predembrija« važe ista mjerila etičkog vrednovanja kao za iste radnje s ljudskim embrijem. Iz toga je jasno uočljivo da su namjere pojedinih znanstvenika oko neprimjerenog »etičkog« tretiranja »predembrija« neprihvatljive za *Donum vitae*. Jasno je da *Donum vitae* ne elaborira ontološki status ljudskog embrija⁶², ali je isto tako jasno da iz takvog etičkog vrednovanja ljudski »predembrij« i ljudski embrij imaju prema datosti moderne znanosti isti status.⁶³ Može se stoga zaključiti da etičko vrednovanje statusa ljudskoga embrija implicitno govori i o njegovom ontološkom statusu.⁶⁴ *Evangelium vitae* ponavlja nauk sadržan u *Donum vitae*.⁶⁵

razvoja ljudskog bića«, u *De observantia erga vitam humanam nascentem deique procreationis dignitate tuenda*. *Donum Vitae* (28), u *Enchiridion Vaticanum* 10, EDB, Bologna 1991, br. 1151, ondje u bilješki s oznakom *¹. Nisam protiv hrvatskog prijevoda »zametak« od grčke riječi ἐμβρυον ili prilagodene latinske *embryon*, ali taj prijevod ne odgovara duhu moga bavljenja navedenom problematikom i zbog toga pišem ovaj spontani i dobronamjerni komentar. *Donum vitae* će biti citiran iz *Ench. Vat.*, kako je naveden.

⁶⁰ IVAN PAVAO II, *Evangelium Vitae = EV (Evangelje života)*. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života, KS, Zagreb 1995.

⁶¹ *DV*, ondje br. 1151, a ondje u bilješki s oznakom *¹.

⁶² Usp. *DV*, ondje br. 1177.

⁶³ Usp. *DV*, ondje br. 1176.

⁶⁴ Usp. *DV*, ondje br. 1174; 1178; 1179.

⁶⁵ Usp. *EV*, br. 57–63. Korak dalje u etičkom vrednovanju je učinjen u broju 58. Tu se kaže: »(...) hoćimični pobačaj, kako god se izvrši, namjerno je i izravno ubojstvo ljudskog bića u početnoj fazi njegova postojanja, tj. između začeca i rođenja.« Na konkretnom primjeru to bi značilo: U primjeni tehnika ljudske »in vitro« oplodnje mladi embriji su često puta izloženi opasnosti smrti, a ne mali broj bivaju usmrćeni radi neodgovarajućeg genetskog nasljeđa (urođene bolesti), zatim kod složenog procesa zamrzavanja i odmrzavanja ljudskih embrija ili pak iskorištavanja u eksperimentalne svrhe što redovito završi teškim oštećenjima i smrću. U duhu *Evangelium vitae* sve te radnje se etički vrednuju kao *hotimičan pobačaj* kad se hotimično izvrše.

Zaključak

U današnjoj oprečnoj bioetičkoj literaturi o problemu početka ljudskog individualnog života i uporabe neologizma »predembrij« zastupljena su različita stajališta, koja se mogu razvrstati kako slijedi:

A) Znanstvenici i teolozi koji zagovaraju tezu o početku ljudskog individualnog života nakon 14., 15., 16. ili 17. dana poslije oplodnje, tj. nakon implantacije.⁶⁶ Isti zagovaraju »etičku opravdanost« eksperimentiranja na ljudskim embrijima. Među njima se nalaze gorljivi zagovornici uporabe neologizma »predembrij« koji se ontološki razlikuje od kasnijeg embrija.

B) Zagovornici teze o početku ljudskog individualnog života nakon 14., 15., 16. ili 17. dana poslije oplodnje. Za razliku od prethodnih ovi zagovaraju eksperimentiranje s ljudskim embrijima, ali samo u svrhu boljitka njihova zdravlja i poboljšanja biomedicinskih spoznaja o njemu. Zahtijevaju »neko« etičko držanje prema ljudskom embriju prije 14. dana, što proizlazi iz priznavanja njegova ljudskog biološko-genetičkog identiteta. Među njima postoje mnogi koji usvajaju neologizam »predembrij« u ontološkom smislu.

C) Zagovornici teze o početku ljudskog individualnog života nakon završetka procesa oplodnje. Sva eksperimentiranja na ljudskom embriju poslije toga su etički neopravdana. Neologizam »predembrij« po njima je previše pragmatičan i višeznačan pa ga treba odbaciti. Prema tome uporaba neologizma »predembrij« nepotrebna je, a ako se on ipak rabi, nema posebni ontološki status u odnosu na kasniji embrij.

D) Zagovornici teze o početku ljudskog individualnog života oplodnjom. Sva eksperimentalna manipuliranja ljudskim embrijima etički su neopravdana. Dopuštaju se samo terapijski zahvati na embriju koji ne škode njegovom tjelesnom i »duhovnom« integritetu. Neologizam »predembrij« nema posebni ontološki status u odnosu na kasniji embrij.

Na kraju izdvajamo mišljenje poznatog francuskog genetičara J. Lejeuna († 1994.) izrečeno o neologizmu »predembrij«. »Prije dvije godine veoma me je iznenadilo da su neke britanske kolege izmislile izraz predembrij. Taj ne postoji i nije nikada postojao.«⁶⁷ U nekim živim jezicima postoje izrazi kojima se na već

⁶⁶ Nije nam bila nakana ulaziti u detaljniju obradu onih stajališta koji odlažu početak ljudskog individualnog života u strogom ontološkom smislu i nakon navedenih »datuma«. Tu ulaze teorije o definitivnoj formaciji ljudskog embrija/fetusa (»nalik čovjeku«); teorija o samosvjesti; teorija o moždanoj funkciji; teorija o samoodređenju i uspostavi odnosa, itd. itd. U svim tim teorijama postoje određene terminološke »zamke«.

⁶⁷ LEJEUNE, J., *L'embrione segno di contraddizione. Dai verbali del processo di Maryville*, Edizioni Orizzonte Medico, Città del Vaticano 1992, str. 41.

ustaljeni način opisuje embrionalni razvoj čovjeka, a danas ih se želi zamijeniti neologizmom »predembrij«. ⁶⁸ Radilo se o neologizmu »predembrij« ili o uobičajenom nazivu embrij, mora se pripaziti da razlika među njima u stvarnoj primjeni i tumačenju ne bude *ontološka* nego samo *funkcionalna*.

NEOLOGISM »PRE-EMBRYO« IN MODERN BIOETHICAL DISCUSSION

In modern bioethical and embryologic literature neologism »pre-embryo« occupies very important place. A British embryologist for rats, Ann McLaren, introduced it in 1986. in wider embryologic discussion. Authors that use it in their articles on human embryology emphasize by its importance of natural-scientific perceptions about the beginning of the human individual life. Also, by it, they dispute and refuse the meaning of philosophical and theological reflection about beginning of human individual life. In his article the author is representing evolution and improvement of technics of human artificial reproduction and interventions in the earliest stages of human antenatal development. These are hypotheses for introducing the word »pre-embryo« on modern human embryology. Three reciprocally exclusive approaches are in understanding of neologism »pre-embryo« out of which stand. The first is trying to prove its scientific foundation because it describes exactly a preembryonal stage of development before appearance of primitive embryonal track (till 14 or 15 days after conception). This stage is not important for development of humane life because we still cannot yet speak about human life in ontological sense. The second approach is rejecting neologism pre-embryo as unnecessary, unfounded and unacceptable for it rejects ontological nature of a human embryo as a human before 14th day. In third approach that author has preferred they accept pre-embryo in functional but not ontological sense. With it, that is to say, is possible to articulate first 14 days after conception. Nevertheless, in spite of that how we call it, we are al-

⁶⁸ * U engleskom jeziku su česti nazivi: *human embryo, preimplantation human embryo, early human embryo, two-cell embryo, four-cell embryo, eight-cell embryo ecc., human conceptus, human neoconceptus*;

* U njemačkom jeziku se mogu susresti nazivi: *der frühe Embryo, der menschliche Embryo, die Leibesfrucht, der menschliche Keim*;

* U talijanskom jeziku također postoji nekoliko uvriježenih naziva za ljudski embrij: *l'embrione precoce, l'embrione preimplantatorio, l'embrione prima dell'annidamento, il neoconcepito umano, il concepito umano*;

* U francuskom jeziku se mogu susresti nazivi: *l'embryon préalablement à son implantation, l'embryon humain, le fruit de la génération humain, l'embryon précoce, le conceptus humain*;

* U hrvatskom jeziku imamo: *ljudski embrij, ljudski zametak, plod začeca*. Tim nazivima možemo dodati: *rani embrij, mladi embrij, embrij prije implantacije, novozačeti*, itd.

ways dealing, from the very first moment of conception, with human being. In relation with it the use of that neologism in human embryology does not necessarily cover or abolish fact that we are talking about human being in ontological sense despite a stage of its development.

Keywords: embryology, artificial fecundation, pre-embryo, individual, human being.